

**Universitat de les
Illes Balears**

Facultat d'Educació

Treball de Fi de Grau

Del passat al present però oralment.

José Antonio Hernández Mir

Grau d'Educació Primària

Any acadèmic 2018 - 2019

DNI de l'alumne: 43198097 - A

Treball tutelat per David Ginard Feron
Departament de Ciències Històriques i Teoria de les Arts

S'autoritza la Universitat a incloure aquest treball en el Repositori Institucional per a la seva consulta en accés obert i difusió en línia, amb finalitats exclusivament acadèmiques i d'investigació	Autor		Tutor	
	Sí	No	Sí	No
	☒	☐	☒	☐

Paraules clau del treball:

Font Oral, Educació Primària, Metodologia, Treball Cooperatiu, Entrevista.

“Del passat al present però oralment.”

José Antonio Hernández Mir
Universitat de les Illes Balears
Any acadèmic 2018 - 2019

Resum:

El següent Treball de Fi de Grau es fonamenta en el disseny d'un projecte de innovació didàctica, dirigit a alumnes d'Educació Primària, basat en l'aplicació de la metodologia de la Història Oral a les aules. La seva implementació permetrà incrementar els continguts conceptuals, procedimentals i actitudinals que aporta l'assignatura de Ciències Socials a la formació dels estudiants, mitjançant la interacció amb testimonis orals de generacions passades i facilitant l'increment de la cohesió social.

Paraules clau: Font Oral, Educació Primària, Metodologia, Treball Cooperatiu, Entrevista.

Abstract:

This Final Grade Project is based on the design of a teaching innovation proposal oriented to students of Primary School, and hinges on the application of Oral History methodology in the classroom. When implemented, it will allow the increment of the conceptual, procedural and attitudinal contents that Social Science subject grants to the education of the learners, through their own interaction with members of previous generations, aspect that finally would lead to growth of social cohesion.

Key Words: Oral sources, Primary Education, Methodology, Cooperative Learning, Interview.

ÍNDEX

1- Introducció.....	Pàg. 5
2- Marc teòric: les Fonts Orals.....	Pàg. 7
3- La didàctica de les Fonts Orals.....	Pàg. 14
4- Objectius i continguts didàctics de les Fonts Orals.....	Pàg. 17
5- Proposta metodològica sobre les Fonts Orals a l'escola.....	Pàg. 20
6- Cas pràctic.....	Pàg. 32
7- Crítica argumentada i conclusions.....	Pàg. 42
8- Referències bibliogràfiques.....	Pàg. 45
9- Annexes.....	Pàg. 48

1. INTRODUCCIÓ

Des del naixement de la Història com a ciència, els testimonis orals han estat una font essencial per a la reconstrucció del passat de la humanitat. L'educació i la cultura han anat creixent i enriquint-se del coneixement oral a través de l'experiència, i és per aquest motiu que l'educació espanyola hauria d'agafar aquest tipus d'aprenentatge, basat en el bagatge d'històries del passat, per entendre el present del món que ens envolta.

El currículum oficial de les Illes Balears estableix que durant els cursos de 5è i 6è de Primària a l'assignatura de Ciències Socials, els alumnes entren dins el món de la història més pròxima, la que tracta temes com la Guerra Civil del 1936 a 1939, el període del Franquisme des del 1939 a 1975 i el període de la Transició democràtica en l'actualitat. És en aquest moment on les fonts orals haurien d'entrar a les aules i convertir totes aquelles lletres dels llibres de Socials en històries que tenen veu i experiència. Molts alumnes en aquestes edats tenen padrins i padrines o persones properes que han viscut alguna de les etapes anomenades anteriorment, i la meua pregunta és, perquè no utilitzar la veu de l'experiència a les aules?

Quan parlem de fonts orals i d'història, amb aquests dos conceptes podem crear un de nou que és el que defineix Paul Thompson com el d'"història oral". Per Paul Thompson aquest concepte es podria definir com "la interpretació de la història, les societats i les cultures en un procés de canvi a través de l'escolta i registre de les memòries i experiències dels seus protagonistes."

Les escoles del present estan en constant canvi i innovació. Els mètodes Montessori, el Constructivisme social de Vigotsky i el treball cooperatiu estan agafant molta força; i les metodologies tradicionals, com són l'educació amb llibres de text o les explicacions teòriques on l'alumne és el protagonista secundari, són substituïdes per les innovacions metodològiques, amb gran protagonisme de les tecnologies i dels alumnes en la participació en treballs grupals i dinàmiques de diàleg.

La gran majoria de l'aprenentatge de les Ciències Socials que es desenvolupa a les aules prové de les fonts escrites, com poden ser llibres de text, articles i altres documents similars. També es fa molt ús d'altres mitjans com vídeos documentals, pel·lícules, visites a

museus, entre altres. En canvi, nombroses experiències basades en la història demostren que la incorporació de testimonis orals a la docència s'ha convertit en una de les fonts més gratificants de coneixement històric pels alumnes. Relacionar els alumnes amb personatges amb gran experiència històrica i crear debats amb diàlegs elaborats sobre diferents temes del passat, amb el fi de conèixer més aspectes sobre el passat, els permet entendre que tots som testimonis de la història, així com també existeixen diferents significats sobre un fet segons la persona que l'expliqui. D'aquesta manera aconseguim una major identificació del passat, fent-ho propi.

Ha arribat l'hora d'ajuntar les mans de l'escola amb la de les famílies, que sempre ha estat una bona idea i sobretot, el fet de fer activitats en conjunt afavoreix a l'estudiant. La possibilitat que un familiar vingui a l'escola a explicar una història pròpia del passat relacionada amb la temàtica que estam donant, permet a l'alumne accedir al coneixement històric d'una manera no acadèmica, a través d'un contacte directe amb el medi social en el qual viu, relacionant el que ha llegit abans amb experiències de persones encara vives. A més, l'alumne, amb aquestes fonts orals, creu que el que està aprenent a l'aula és un fet real, per aquesta raó, augmenta la seva valoració cap a la mateixa història.

Paul Thompson defensa que “les escoles haurien d'utilitzar les fonts orals com una eina educativa fonamental per a la comprensió del món en el qual vivim” i és per aquesta raó, que igual que als països anglesos, que ja fa molts anys, que fan feina amb el diàleg i el llenguatge oral, Espanya hauria d'introduir aquesta metodologia per afavorir altres aspectes fonamentals com és saber escoltar i parlar amb coherència.

Amb aquest treball de fi de grau vull recolzar la feina que molts professionals han anat desenvolupant, amb al llarg dels anys, sobre les fonts orals, i , a més, aportar una idea metodològica per introduir les fonts orals dins el món escolar, en concret, dins les Ciències Socials.

“La història oral, s'ha desenvolupat allà on sobreviu una tradició de “treball de camp” dins de la mateixa història, així com en la història política, laboral i local, o allà on els historiadors s'han trobat amb altres especialistes: sociòlegs, antropòlegs, lingüistes”.

P. Thompson (1998)

2. MARC TEÒRIC: LES FONTS ORALS

La Història Oral és una forma de pràctica històrica relativament recent, està molt connectada amb la història del temps present encara que amb notables diferències, especialment ho notem amb les fonts.

La història oral és la especialitat dins de la ciència històrica que utilitza com a font principal per a la reconstrucció del passat els testimonis orals. Encara que les Fonts Orals s'han utilitzat amb profusió des de fa dècades per part dels sectors més renovadors de la historiografia social i política, fins no fa gaire xocava amb enormes reticències per part de l'acadèmia, tant dins l'àmbit de la recerca com dins el de l'educació. Les paraules de Paul Thompson, especialista en la matèria i autor de diverses monografies sobre la metodologia i les tècniques de la història oral: “ la història oral és la més nova i la més antiga forma de fer història”.

Quant parlem dels antecedents de la història oral, hem de recordar que allò més renovador d'aquest camp no resideix en l'oralitat pròpiament dit, ja que la història dels pobles s'han transmès durant els segles a través de la tradició oral, sinó en la labor sistemàtica de recuperació i utilització de les fonts orals.

El testimoni oral ha estat utilitzat des d'èpoques molt antigues, abans inclús que l'escrit, per conèixer el passat. El mateix Heròdot, historiador i geògraf grec, va consultar les fonts orals per descriure les Guerres Mèdiques, així com el seu successor Tucídides va utilitzar les fonts orals per narrar el conflicte del Peloponès. Els cronistes medievals tampoc van deixar de costat les fonts orals, durant el segle XVIII l'il·lustrat Voltaire va fer la seva investigació per escriure el seu llibre damunt fonts escrites i orals.

Per altra banda, els historiadors del segle XIX manifestaren una gran desconfiança davant les fonts orals. Les ganes per fer de la història una disciplina científica va convèncer als professionals del camp de que el millor camí era tornar a recordar la història a partir de la documentació escrita. Aquests historiadors, preocupats per la validesa dels testimonis orals, van renunciar a qualsevol tipus de font oral, ja que els etiquetaven de subjectius, variables i poc precisos. Per aquesta raó, tot relat contat per la gent comú era classificat com a folklore.

Durant el segle XX, grups d'historiadors a França, com l'escola francesa dels Anals; a Anglaterra, amb la historiografia marxista britànica; i als Estats Units, amb la nova història econòmica nord-americana, tots ells van obrir noves perspectives per estudiar el camí de l'ésser humà que a recorregut durant la història. Les antigues obsessions del segle passat, de creure només amb els fets escrits i de reproduir la història tal com va succeir, i els focus sempre damunt la vida dels que anomenaven "grans homes" de la societat i de la política, que segons els historiadors del segle XIX eres els responsables de l'evolució històrica, si ens referim a canvis i esdeveniments importants, passaren tots ells, poc a poc, a segon pla. Aquesta nova manera d'entendre la història ja no cercava la "veritat absoluta", sinó que s'interessa per tot el que l'ésser humà diu, sent, escriu o imagina. Aquest nou focus va suposar l'apertura d'un nou horitzó amb infinits testimonis i fonts encarregades de la reconstrucció de la història.

L'any 1948, el periodista Allan Nevins va fundar a Nova York, a la Universitat de Columbia, el primer centre de Història Oral, amb l'objectiu de recuperar els testimonis de petites comunitats i grups socials. Aquesta iniciativa va cridar l'atenció d'altres universitats com la Universitat de Berkeley (EEUU), que l'any 1954 va crear un arxiu de fonts orals per ser utilitzat en un futur per estudiants o investigadors. Des d'aquí, als Estats Units es produeix un procés de institucionalització de les fonts orals amb la creació de nombrosos arxius per iniciativa de societats històriques i biblioteques.

La utilització de testimonis directes de persones que participaren, com a testimonis o protagonistes, durant la gestació d'un fet històric, ha estat objecte de grans investigacions no només històriques, sinó també per part d'altres disciplines com la sociologia, la psicologia o la filologia. El desenvolupament de totes aquestes ciències socials coincideix a l'hora de cercar a les fonts orals unes respostes que no se troben a les fonts escrites.

Els primers historiadors orals són Ronald Fraser, Paul Thompson o Luisa Passerini, tots ells a la dècada del 1960 varen començar a preocupar-se pels actors de la història que mai han tingut en compte, per grups marginals de la societat, per les dones, pels moviments migratoris i pels sectors opositors polítics. En cert sentit, l'origen de la història oral es troba en les ganes de donar veu als que durant la història no la van tenir.

Més tard, la transcendència que van adquirir els treballs a França de Joutard (1986) i, a Espanya, els de Ronald Fraser (1979), acabaren de donar una gran importància a la font oral pel seu gran interès per reconstruir el discurs històric. Sobretot, cal destacar la utilitat d'aquesta font històrica per dur a terme estudis sobre la història local, tal i com varen fer els pioners treballs de Mercè Vilanova (1985) sobre els dos municipis gironès durant els temps de la II República i la Guerra Civil, i l'estudi de Joan Miralles (1985) sobre Montuïri.

És per aquesta raó que la història oral sent especial predilecció per rescatar els testimonis orals de les majories silenciades, ja que les elits polítiques o econòmiques ha tingut més oportunitats per manifesta les seves idees davant la societat i deixar testimonis amb fonts escrites. El testimoni de la gent comú i les seves històries familiars es converteix en la font històrica més utilitzada per aquesta corrent historiogràfica. El que es pretenia amb aquesta nova manera d'escoltar i entendre la història, mitjançant el testimoni de persones corrents, era reconstruir la vida quotidiana urbana i rural. Aquesta nova història sobre les perspectives de sectors molt més diversificats que els que tracta la història clàssica, actors que no han estat escoltats abans i que sempre havien format part d'aquells que en la societat no tenien importància ni política ni econòmica o que eren perseguits pel fet de ser una amenaça.

A partir d'aquests moments, moltes investigacions es dediquen a esbrinar la història de la vida quotidiana, dels artesans o pagesos, de la família, de la dona, dels obrers, dels immigrants, de les minories ètniques, del sexe, de la moda, de la cuina... D'aquesta manera que aquests nous camps d'estudi provocaren la valorització dels testimonis i dels documents verbals, donat més importància als records, les experiències i els diferents punts de vista dels testimonis i actors dels fets contemporanis, persones que en cap moment s'han considerat protagonistes en aquell moment històric o de la vida.

“Porque la memoria no es solo el producto almacenado de lo que experimentamos, sentimos e imaginamos; la memoria es, sobre todo, un poderoso sistema de adquisición y transmisión de conocimiento que nos permite revivir el pasado, interpretar el presente y planificar el futuro. Sin la memoria no existiría vinculo posible entre el pasado y el futuro.”

José María Ruiz-Vargas (1997)

Amb els anys, s'han multiplicat la recuperació de testimonis orals per la interpretació històrica. El treball de recopilació d'aquests tipus de testimonis es va intensificar i augmentar en relació del creixement demogràfic, a mitjans del segle XX, des de gravadores que permetien la reproducció exacte de la veu, avançant fins aconseguir crear càmeres de vídeo que permeten captar la imatge real del personatge i tots tipus de detalls de gran valor històric.

Sempre hi haurà professionals i investigadors històrics que no estaran d'acord en fer aquesta tipologia de història, recriminant les limitacions que poden tenir els testimonis obtinguts a través de l'entrevista, així com la falta d'exactitud en les dates o possibles errors en la informació que expliquen. En canvi, molts historiadors, davant les crítiques constants dels detractors, argumenten que les fonts orals s'utilitzen com a complement de la historiografia basada en les fonts escrites, a la que aporta una credibilitat, un testimoni que serveix per confirmar tot el que es diu, i contrastar o reclamar canvis sobre possibles hipòtesis creades damunt les fons escrites.

L'objectiu es avançar en el coneixement de la realitat passada, i d'aquesta manera igual que fonts estadístiques, hemeroteques, arxius oficials, la historia oral participa com una visió interdisciplinari de la història que permet analitzar el passat des de diferents focus i punts de vista.

Una altra crítica de les més freqüents que va rebre i està rebent la història oral és la poca fiabilitat que pot tenir. A les fonts orals se'ls hi ha atribuït poca credibilitat degut a les limitacions pròpies de la memòria humana: els pas del temps, l'edat del testimoni, la pròpia memòria selectiva que fa que inconscientment distorsioni certs records...

Segons els professionals historiadors, una entrevista no pot quedar invalidada només per una data errònia, ja que l'historiador té l'obligació de comprovar totes i cada una de les paraules que surten dels testimonis per així no fer hipòtesis equivocades. El que més interessa són les idees i poder relacionar les paraules orals amb les paraules escrites i així crear una validesa real i fiable. És cert que la memòria realitza sempre un procés de selecció dels records arxivats dins la ment humana, degut per un costat al grau de coneixement d'un tema en concret sobre el que una persona és qüestionada, com a la implicació i el nivell d'interès que es té amb aquest. Però els records ens ensenyen com diferents persones pensaven, veren i construïren el seu món i com van expressar el seu enteniment sobre el mateix. Un testimoni

oral pot parlar i donar pistes sobre les expectatives de les persones d'aquell moment, de les emocions, dels sentiments, dels desitjos, etc., i de que la vida d'una persona, així com ella va percebre la realitat, dona l'oportunitat a obrir una porta cap a la comprensió de la societat en la que viu.

Un altre aspecte amb el que es pretén llevar validesa a l'ús de les fonts orals es la falta de representativitat d'una col·lectivitat en un estudi històric, ja que els resultats estan determinats pel nombre d'entrevistes o a la selecció d'aquesta. Per defensar aquesta crítica els investigador, defensors de les fonts orals, presenten un argument que afecta directament als defensor de les fonts escrites, ja que el problema de la representació d'un col·lectiu també pot passar damunt els escrits a paper, i que el criteri de l'escriptor, ja sigui un funcionari, un periodista o un arxiver, pot donar lloc a la selecció de la informació escrita, per aquesta raó també existeix un punt de vista subjectiu, ja sigui per un descuit personal, per la seva ideologia, o per la falta de interès.

Per aquesta raó, “ les fonts orals han de ser tractades de igual que les fonts escrites. Hem de ser conscients de la possibilitat d'haver una subjectivitat a cada una d'elles, i per això s'han d'impartir les comprovacions i correccions pertinents per així crear una credibilitat i validesa, utilitzant totes i cada una de les fonts d'informació d'hemerografia i biblioteques, documents privats i dades estadístiques” (R. Fraser, 1984).

A un anàlisi cautelós sobre l'entrevista realitzada, els fets narrats que parteixen de fonts escrites i molt generalitzades, la mitificació de certs comentaris, la generalització que duu a repetir afirmacions estereotipades, etc., han de ser tractats i separats de forma aïllada per no mesclar-les amb dades que tinguin un vertader interès que pugui oferir un testimoni oral.

Un dels debats al quals s'ha enfrontat aquest mètode d'investigació és sobre la veracitat de les dades obtingudes. Si la memòria no és totalment fiable i no aporta informació segura per construir amb fidelitat un esdeveniment històric, quina és la importància de la història oral? El seu valor és troba en les dades que pot aportar una persona com a testimoni oral: el contacte directe i personal amb un individu o un grup humà que recorda el passat, i aporta una dimensió humana a la Història. En canvi, hem de ser conscients de que l'evidència oral revela més sobre el significat dels fets que sobre els fets mateixos. Mostra una clara

relació del individu amb la seva història, revela el que va fer la societat, el que desitjava fer, el que van creure estar fent i el que ara creu que feren.

La memòria dels testimonis no és fiable, la selecció dels records existeix i generalment ocultem més o menys, inconscientment, el que altera la imatge que ens fem de nosaltres mateixos i del nostre grup social. Per això, no hi ha cap font oral falsa. Les afirmacions errònies creen veritats psicològiques certes. Així mateix, les proves afirmen que si realitzes un mateix qüestionari a diferents testimonis orals a les entrevistes, el fet de que les respostes es sigui idèntiques, encara que siguin persones diferents, ens permet que aquell testimoni pot tenir un grau de validesa alt i es pot considerar com a respostes acceptades. Com exposa Luisa Passerini, sovint els silencis o les respostes inconsistents són fruit d'una autocensura col·lectiva, d'una mena de «cicatriu política», relacionada amb la implicació en determinats models socials o amb comportaments polítics com el silenci col·lectiu davant del nazisme o davant de la repressió franquista. Un col·lectiu o grup social es pot saber-ne més pel que rebutja que no pas pel que accepta; la interpretació de les llacunes, de les absències, de les distorsions amb la realitat, han d'ésser sempre presents en l'anàlisi, ja que el fals també pot resultar signi actiu.

Hem de tenir en compte que si el relat històric està emmarcat en un procés d'anàlisi on també estan presents altres fonts historiogràfiques, els investigadors poden consultar amb aquestes eines la validesa de les dates obtingudes i observar els aspectes que són omesos. Hi ha casos, i aquest és un aspecte que dóna un gran valor a la història oral, on els testimonis que l'historiador aconsegueix a través d'una entrevista suposaran una informació privilegiada que únicament d'aquesta manera poden ser rescatades per a la posterior utilització i interpretació per part dels investigadors. Pot ser, a un futur, hi hagi persones que estiguin més preparats que nosaltres per aconseguir millors dades d'aquelles entrevistes, o que el descobriment de noves fonts escrites ajuden a donar un nou valor a un testimoni obtingut de manera oral.

L'èxit d'una investigació basada en les fonts orals depèn molt de la qualitat de les entrevistes que es duen a terme, ja que les mateixes constitueixen la documentació a interpretar per part de l'historiador. Una entrevista no és una conversa espontània, és una situació artificial, on l'entrevistador cerca informació per la seva investigació i l'entrevistat de qualque manera cerca fer públic la seva història i els seus punts de vista.

Per duu a terme una bona entrevista és molt necessari tenir en compte diferents requisits: una adequada elecció dels testimonis, un profund coneixement previ de la temàtica a investigar, la definició clara de la problemàtica i hipòtesi d'investigació, l'amplitud necessària per abordar aspectes no contemplats i que poden obrir nous camins cap a conceptes nous, i el registre no tan sols d'allò que diu sinó també del que oblida dir o no contesta. Les entrevistes poden ser estructurades al voltant d'un qüestionari fixe o flexible, individual o col·lectiu. El model que s'elegirà dependrà de la decisió de l'entrevistador, dels temes elegits, de la disponibilitat segons el nombre d'informants o del nombre de trobades que sigui necessari.

L'objectiu essencial d'una entrevista de història oral no és la d'obtenir dates d'esdeveniments concrets i noms de persones, sinó entendre una societat i les seves vivències, ja que tot el que ens aporta és vital i significatiu. Encara que l'informant tingui errades referent a la memòria, amb exageracions o ficcions, tot allò per a ell és important i complementa la seva història. Allò que importa realment és saber interpretar l'experiència d'una persona, ja que el seu testimoni ens aporta el privilegi de conèixer i comprendre les vivències íntimes d'ella.

És obligatori documentar-se sobre els temes que podran tenir importància segons cada testimoni, amb l'elaboració d'un guió amb un llistat de possibles idees a tractar. No és recomanable crear un qüestionari totalment tancat, ja que les idees que sorgeixen d'imprevist durant l'entrevista poden tenir molta importància, i d'aquesta manera poden donar lloc a altres preguntes. És important saber que normalment l'ordre i el ritme de l'entrevista el marca el testimoni entrevistat.

Respecte els inicis de l'entrevista, sempre és recomanable començar l'entrevista amb una pregunta que tingui un caràcter més general, per així aconseguir que l'entrevistat es relaxi contestant aquesta pregunta més oberta, ja que està davant una persona amb la que haurà de compartir la seva vida. Durant l'entrevista és molt important observar el llenguatge no verbal, amb les expressions facials i les corporals, els gestos, el llenguatge de les mans, els silencis..., tot pot aportar informació addicional al relat gravat amb la gravadora.

Un testimoni no es cansa mai, però quan arriba el moment on les preguntes ja són contestades amb respostes molt reiterades, es pot considerar que l'entrevista ja ha acabat i s'han complert les expectatives amb el treball de recopilació, i ara començarà el treball

d'analitzar i interpretar la informació. És important anotar immediatament després de l'entrevista les impressions agafades durant la sessió: la disposició de l'entrevistat, el seu llenguatge corporal, si hi ha hagut interrupcions, etc.. A més, la transcripció de la gravació s'ha de realitzar el més ràpid possible sense que passi molt de temps, d'aquesta manera també ha de ser fiable i completa, ja que si es fa prest és podrà fer la transcripció amb paraules més correctes i amb anàlisis més complets.

“La Història Oral és emocionant, precisament perquè ofereix la possibilitat que ens puguem moure més enllà de la idea dels historiadors orals, com a receptors, documentalistes i intèrprets de les experiències d'altres. Es treballa a través de la democràcia directa. La radicalitat de la història oral va sortir del seu desament a la història com una disciplina. Aquests modes de coneixement són importants.”

Helen Graham (2006)

3. LA DIDÀCTICA DE LES FONTS ORALS

En bona mesura com a conseqüència de la seva incorporació en les tasques de recerca dels historiadors i altres científics socials, en les últimes tres dècades s'ha estès progressivament l'ús didàctic de les fonts orals en els diversos nivells educatius, si bé a Espanya aquest procés ha estat més lent que en els casos dels Estats Units, Gran Bretanya o Itàlia (Borrás, 1989). Certament, mentre a Espanya l'ús de les fonts orals en la recerca històrica començava a fer els seus primers passos, als països esmentats ja s'havia iniciat la reflexió metodològica sobre la seva utilització didàctica (Neuenschwander, 1976; Purkis, 1977 i 1980; Passerini i Sacaraffia, 1977).

En qualsevol cas, respecte a l'educació secundària i el batxillerat, cal destacar que un repàs superficial a les publicacions espanyoles de l'àmbit educatiu mostra que aquest és el nivell on més estès està el seu ús rigorós, en forma de “projectes de recerca” col·lectius, o almenys on més es conceptualitza i reflexiona sobre la metodologia. Vàries poden ser les possibles causes que expliquen aquesta situació. D'una banda, els professors de ciències socials en l'educació secundària espanyola són, en un alt percentatge, llicenciats en Història que, per tant, coneixen relativament bé la tècnica perquè han tingut l'oportunitat de practicar-

la, de manera més o menys rigorosa, en diversos treballs de curs durant la universitat, atès que la realització de treballs d'entrevista s'ha convertit en una cosa relativament habitual en les matèries universitàries d'història contemporània i en les de metodologia històrica. D'altra banda, un altre factor que pot explicar aquesta major difusió entre els professors de secundària pot ser la percepció d'una necessitat més apressant de motivar a l'alumnat adolescent, no sempre receptiu cap a les formes tradicionals de l'ensenyament de la història en aquest nivell educatiu, basades fonamentalment en l'explicació oral del docent i la memorització.

Particularment, en l'àmbit de l'ensenyament de la història, hem assistit en els últims trenta anys a un creixement dels grups partidaris de la renovació pedagògica, els quals han impulsat la utilització de metodologies docents que, com la història oral, fugen de la mera lliçó magistral i el seguiment "a ulls clucs" del llibre de text. Entre altres, podem destacar el Grup Historaula (Grup d'història oral a l'aula), que ha impulsat nombrosos projectes de recerca en instituts de Catalunya sobre la història recent, entre ells projectes coordinats entre diversos centres que han donat lloc a interessants publicacions (Grup Historaula, 2008).

Per últim, respecte l'educació infantil i primària, que és el tema en qüestió que més ens interessa. D'una banda, aquests són probablement els nivells educatius on major és el contacte entre l'escola i l'entorn, entre els col·legis i les famílies de l'alumnat, que solen visitar amb freqüència les aules dels seus fills amb motiu de diverses activitats ordinàries i extraordinàries (celebracions, etc.), amb les facilitats que aquest vincle escola-famílies genera per a la utilització de la història oral. D'altra banda, són també els nivells educatius en els quals menor és la reflexió metodològica sobre aquesta tècnica i l'explotació dels testimoniatges d'aquests familiars, que bé podrien convertir-se en «informants» de gran utilitat per a l'aprenentatge sòcio-històric dels nens.

Un possible factor que pot condicionar l'escassetat de projectes més "ambiciosos" d'utilització de les fonts orals en aquests nivells, pot ser la percepció per part d'un sector considerable dels mestres que els alumnes de primària i infantil, a diferència dels de secundària, estan incapacitats per a aconseguir el raonament històric i la comprensió del canvi social. Aquesta percepció estaria associada a les teories psicològiques difoses durant els anys seixanta, les quals assenyalaven a les característiques cognitives de l'alumnat d'infantil i primària, apuntant que aquests no posseïen les capacitats intel·lectuals associades al raonament formal o abstracte. No obstant això, aquestes teories han anat sent superades i en

els últims anys nombrosos especialistes en didàctica han plantejat que el tractament de la història a infantil i primària és perfectament realitzable i positiu, sempre que es dugui a terme un esforç d'adaptació de continguts, recursos i metodologies, com han demostrat diverses experiències dutes a terme per mestres d'aquests nivells.

Segons autors especialistes (Benadiba i Plotinsky, 2001; Cooper, 2002; Maldonado, 2004; Wood i Holden, 2007; Dean, 2008; Benadiba, 2010; Pagès i Santisteban, 2010; Romero, 2011; Rivero i Miralles, 2012; Velasco i Varela, 2014) consideren que les fonts orals poden jugar un paper clau per a facilitar l'acostament dels nens d'aquestes edats a la història i a la realitat sociocultural, realitzant així mateix altres aportacions a la seva formació i desenvolupament. Per descomptat, no es tracta de pretendre que aquests alumnes realitzin un treball de la complexitat del dels historiadors professionals, però sí d'afavorir que s'iniciïn en l'aprenentatge de determinats conceptes, habilitats, actituds i valors vinculats a la recerca històrica.

En conclusió, podem dir que l'anàlisi realitzat, sembla suggerir que l'ús de les fonts orals en l'àmbit educatiu a Espanya continua pecant de diverses mancances o limitacions, encara amb diferències segons els nivells educatius, com hem pogut observar. D'una banda, a penes s'ha donat un debat científic sobre les estratègies que hauria de seguir-se per al seu correcte ús a les aules, amb el que, a diferència del que ocorre per exemple en l'àmbit anglosaxó (Neuenschwander, 1976; Purkis, 1980; Mayotte, 2013), existeix molt poca bibliografia educativa específica editada en espanyol o altres llengües de l'estat (entre les principals excepcions, provinents de l'Argentina: Benadiba i Plotinsky, 2001; Schwartztein, 2001). Avui dia a Espanya cada vegada hi ha més autor (Miralles i Montserrat, 1984; Ferrando, 2006; Dolors Bernal, 2008; Corbalán, 2008; Escrivà Moscardó, 2015; Camil Torres, 2015) que utilitzen aquesta nova metodologia i que de cada vegada treuen noves metodologies didàctiques per a les escoles espanyoles. A més, apareixen molts autors (Vilanova, 1989; Ginard, 2018) que aprofiten les fonts orals per crear obres escrites de gran valor socioculturals i històric a partir de les transcripcions de les gravacions.

D'altra banda, la formació del professorat en l'ús de fonts orals com a recurs didàctic és molt limitada, a causa de la seva escassa presència en els plans d'estudi i activitats dels cursos de formació inicial i permanent dels docents dels diversos nivells educatius. Com a resultat de tots dos problemes, es deriva el fet que en molts casos la utilització didàctica de la

tècnica de l'entrevista i de les visites a l'aula està impregnada de bona voluntat, però d'escàs rigor metodològic, capacitat crítica i desconeixement de totes les possibilitats educatives que ofereix la història oral, que d'aquesta manera no s'aprofiten sinó parcialment. No obstant això, totes aquestes mancances o limitacions no han de fer-nos oblidar com, de fet, diversos professors dels diferents nivells educatius han anat incorporant les fonts orals, en major o menor mesura i amb major o menor rigor, als seus projectes docents.

Per acabar, l'extensió de la utilització de les fonts orals en els diversos nivells educatius, respon, més enllà de comportaments mecànics o del seguiment de “modes” didàctiques, al fet que, efectivament, molts docents han anat comprovant la potencialitat educativa de la seva utilització a les aules. En efecte, diverses són les aportacions educatives de les fonts orals que han estat apreciades sent totes elles, en la nostra opinió, perfectament aplicables a la formació dels nens entre 3 i 12 anys. Per sobre de tot, podem dir que la història oral pot afavorir la renovació pedagògica en l'ensenyament de la història i les ciències socials, en línia amb les filosofies pedagògiques més renovadores i actives.

4. OBJECTIUS I CONTINGUTS DIDÀCTICS DE LES FONTS ORALS A L'ESCOLA

Com hem vist, l'ensenyament de les Ciències Socials en general i de la Història en particular afronten en l'actualitat diferents reptes que l'aplicació de la Història Oral pot ajudar a superar.

Segons els estudis de diferents autors especialistes en pedagogia i professionals en la utilització de les fons orals dins l'aula, han arribat a la conclusió que aquesta metodologia antiga però a la vegada innovadora dins les aules pot aportar als alumnes un gran ventall de coneixements.

En primer lloc, la història oral facilita un ensenyament basat en l'ús didàctic de les fonts, element que és defensat pels principals especialistes en didàctica de les ciències socials per als diversos nivells educatius, i particularment per a l'educació infantil i primària

(Sepúlveda, 2000; Cooper, 2002; Wood i Holden, 2007; Dean, 2008; Pagès i Santisteban, 2010; Rivero i Miralles, 2012).

En segon lloc, el desenvolupament d'habilitats reflexives, crítiques i de recerca en els nens; habilitats mentals de tipus procedimental que poden constituir una base per a l'adquisició posterior de coneixements més complexos (Maldonado, 2004). Per la seva naturalesa “interactiva”, l'entrevista d'història oral ajuda al fet que l'alumne, exercint d'aprenent d'historiador o detectiu, visualitzi de manera clara com s'ha de treballar amb qualsevol altra font històrica: realitzant preguntes inicials que cal preparar bé, buscant amb constància informació per a respondre-la, «llegint-la» i interpretant-la atentament. D'aquesta manera, promou un paper actiu de l'alumne enfront de tot document, que li serà útil en un futur treball amb fonts escrites, audiovisuals, materials etc. (Borrás, 1989: 142; Benadiba i Plotinsky, 2001: 61).

En tercer lloc, la història oral afavoreix la consecució d'un aprenentatge significatiu de determinats coneixements històrics i socials bàsics, despertant en els nens amb relativa facilitat la curiositat cap a la història i l'inici del desenvolupament de la comprensió de nocions temporals i d'una consciència històrica (Benadiba i Plotinsky, 2001).

Aquesta última qüestió connecta, a més, amb una quarta gran aportació: el fet que la història oral afavoreix l'ensenyament d'una història més pròxima als interessos, coneixements i expectatives dels alumnes d'infantil i primària. Això és, una història social i cultural que, a més, considerem que és profundament necessària introduir a les aules a fi de desenvolupar l'educació cívica, la cultura democràtica i els valors igualitaris en els nostres alumnes (Gómez i Miralles, 2013; Santisteban i Pagès, 2007).

En cinquè lloc, la història oral facilita la realització d'activitats lúdiques, creatives i dinàmiques, que permeten al temps el desenvolupament de diverses habilitats relacionades amb la creació, l'anàlisi i el tractament de la informació, qüestions totes elles que hauríem de considerar bàsiques en l'ensenyament de les ciències socials en edats primerenques. En efecte, en el llarg procés de preparació, construcció i utilització posterior de les fonts orals, es poden posar en marxa activitats molt diverses que, a través del joc, la creativitat, la participació i l'autonomia dels alumnes, afavoriran la motivació dels nens i l'aprenentatge significatiu, com detallarem en epígrafs posteriors. Així mateix, la tècnica de la història oral fomenta l'ús de les

tecnologies de la informació i la comunicació, pel fet que s'utilitzen gravadores o càmeres de vídeo i es realitzen transcripcions amb l'ordinador. Igualment, permet desenvolupar competències lingüístiques i de comunicació a través de la realització del qüestionari, la pròpia entrevista i el treball de transcripció, familiaritzant a l'alumne amb l'ús d'un llenguatge escrit formal, amb les regles de l'escolta i l'expressió en l'entrevista oral i amb l'anàlisi de les particularitats del llenguatge oral i de la seva relació amb el llenguatge escrit (Maldonado, 2004; Pagès i Santisteban 2010: 301). A més, les fonts orals faciliten la inclusió de nens amb necessitats educatives especials, que en l'ensenyament de la història en aquests nivells inicials solen estar relacionats amb problemes de comprensió lingüística, havent demostrat les recerques existents que és molt efectiu l'ús de fonts no textuals, com les iconogràfiques, les materials o les orals (Dean, 2008: 35-36).

En sisè lloc, la tècnica de la història oral, en implicar que la classe busqui testimoniats fora de l'aula, afavoreix la generació de vincles socials. D'una banda, vincles entre l'aula i la resta de l'escola, en poder realitzar-se projectes que impliquin companys d'altres cursos, altres mestres, conserges, etc. D'altra banda, vincles entre l'escola i l'entorn, implicant famílies, veïns i institucions de diversos tipus. I així mateix, vincles intergeneracionals, perquè la història oral “acosta a generacions que no solen, en la vida quotidiana, treballar en projectes conjunts” i en aquest sentit “aporta a la reconstrucció del diàleg intergeneracional” (bastant devaluat en la nostra societat), i a la revaloració dels majors per part dels nens (Benadiba i Plotinsky 2001).

En setè i últim lloc, considerem que una gran aportació de les fonts orals a la formació dels més petits té a veure amb la seva utilitat per a l'educació en valors i l'educació emocional. Les fonts orals fomenten el respecte cap als diferents punts de vista, perquè és molt més fàcil empatitzar amb una persona de carn i os, que ens parla mirant-nos als ulls i amb espontaneïtat, que amb un text, un Power Point o unes fitxes. La realització de les entrevistes els ensenya a saber escoltar, a ser pacients i a respectar les opinions alienes. A través de l'anàlisi de diversos testimoniats a l'aula, els alumnes poden començar a apreciar la inevitable existència de diferents vivències i percepcions davant una mateixa realitat o fenomen social, aprenent a valorar així mateix la cooperació, el debat i la reflexió crítica.

Els objectius generals que volem aconseguir a l'Educació Primària segons el currículum de les Illes Balears, respecte les Ciències socials, són:

- Entendre el concepte de temps i de canvi.
- Preparar els alumnes per a la ciutadania per participar en la vida social i econòmica del país.

Els objectius més específics de l'assignatura de Ciències Socials que volem assolir, amb la utilització d'aquesta metodologia innovadora de les fonts orals, són els següents:

- Conèixer la història Contemporània d'Espanya des del 1936 fins a l'actualitat.
- Potenciar el llenguatge oral.
- Aprendre a escoltar i parlar amb coherència.
- Augmentar el coneixement lingüístic.
- Establir valors socials com el respecte i la llibertat.

5. PROPOSTA METODOLÒGICA SOBRE LES FONTS ORALS A L'ESCOLA

Un cop ja hem presentat tot el marc teòric general i la didàctica de les fonts orals, per complir tots els objectius i treballar tots els continguts que ens estableix el Currículum Oficial de les Illes Balears sobre les Ciències Socials, he creat una nova metodologia d'aprenentatge basat amb les fonts orals i l'aprenentatge cooperatiu.

Tal com se cita, un dels principals objectius d'aquest treball consisteix a introduir als alumnes en l'ús de les tècniques de recerca històrica a través d'un projecte que permeti analitzar les dades obtingudes a partir d'una font primària, de manera que puguin completar un tema del currículum, comptant en tot moment amb el suport dels docents. Ens referim, per tant, a un procés que implica la implementació de la metodologia pròpia de l'aprenentatge per descobriment guiat, que es completa amb l'anàlisi i l'enquadrament dels resultats obtinguts.

Aquesta nova idea de treballar les fonts orals dins l'aula ha de seguir tot un seguit de passes prèvies de preparació, per fer un bon ús de la informació i de la possibilitat de gaudir dels testimonis orals dins l'aula, traient el màxim de profit a cada una de les sessions.

Aquesta proposta metodològica està preparada per a treballar als cursos de 5è i 6è d'Educació Primària, ja que els coneixements històrics que volem tractar són la Guerra Civil

Espanyola (1936-1939), La postguerra i la Dictadura Franquista (1939-1975) i per últim, la transició democràtica. Tots aquests temes són els que s'han de treballar en aquestes edats segons el Currículum Oficial de les Illes Balears, però això no vol dir que no es pugui treballar amb les fonts orals a altres cursos de Primària, ja que, per exemple, el tema de "Els invents" és troba a 1r curs i també, és un bon tema per a treballar mitjançant testimonis orals, com podria ser un inventor, un col·leccionista d'objectes o simplement una persona que ens pugui parlar de l'evolució tecnològica.

També, és important no tan sols treballar amb les fonts orals, sinó que també els alumnes estiguin preparats per treballar amb l'aprenentatge cooperatiu, que respon a una concepció de l'educació oberta, flexible i participativa que és el nucli de les societats democràtiques. L'aprenentatge cooperatiu proposa un enfocament de les situacions d'ensenyament-aprenentatge basades en les interaccions socials i pretén que els alumnes es vinculin estretament entre ells, de manera que cada un sap que el seu esforç personal ajuda els companys a aconseguir l'èxit tant a nivell grupal com individual.

Des de Piaget (1969) ha quedat molt clar que la interacció entre iguals que aprenen (nens, joves o adults), en una relació més simètrica, és tan important com la relació més asimètrica entre aquests i el que els ensenya. Des del punt de vista intel·lectual, la relació entre iguals és la més apta per afavorir el veritable intercanvi d'idees i la discussió, és a dir, totes les conductes capaces d'educar la ment crítica, l'objectivitat i la reflexió discursiva.

Abans de començar amb el projecte és important posar-se en contacte amb la tutora de cada curs de 5è i 6è, per així informar a les famílies d'aquest projecte de Ciències Socials a la tutoria inicial del curs i motivar a les famílies per venir a compartir moments històrics a l'escola. D'aquesta manera assegurem que hi hagi participació i compromís per part de les famílies, ja que és per el bé dels alumnes.

Les passes que durem a terme tant el mestre com els alumnes, per a la bona pràctica de la proposta metodològica, són les següents:

En primer lloc el mestre presentarà a l'alumnat tot el projecte que es vol realitzar, així com també, els objectius principals que es volen aconseguir. En el nostre cas, primer explicaríem la metodologia de feina que empraríem durant el curs, és a dir, les fonts orals i

també, explicaríem que cada setmana, segons un ordre cronològic que és confeccionarà amb tota la classe, vendria una testimoni familiar de qualque alumne a tenir una entrevista amb tots i el gravaríem. Després, explicaríem els temes que volem treballar centrats en la Guerra Civil Espanyola (1936-1939), La postguerra i la Dictadura Franquista (1939-1975) i per últim, la transició democràtica.

En segon lloc, els alumnes han de dur a classe un objecte, fotografia, escrit de diari, etc. característic de les èpoques que volem treballar, esmentades amb anterioritat. Tots plegats faríem un eix cronològic amb tot aquest material històric, classificant-los a les diferents èpoques històriques que volem treballar, i serà l'ordre que utilitzarem per anar cridant aquests familiars o amics que ens faran de testimonis orals dins l'aula, els que gravarem i tindrem una entrevista directe, per a que ens expliquin que és aquell objecte i, de pas, profunditzar sobre la seva vida en el passat.

Abans de començar a cridar un testimoni per setmana, crearem un guió bàsic de preguntes que farem als nostres testimonis. Aquest guió el farem a partir del model d'entrevista (Annex 1) proposat per David Ginard, professor titular de la Universitat de les Illes Balears; Doctor en Història; Professor de la UIB des de 1997, ha exercit a les àrees d'Història Econòmica i d'Història Contemporània (des de 2009); Recerca centrada en l'estudi del moviment obrer, la repressió política durant la Guerra Civil, l'exili, la resistència antifranquista, el moviment de dones contra els feixismes, l'economia i societat de postguerra i la historiografia i la cultura militant del comunisme espanyol; Ha escrit un vintena de llibres entre els quals destaca: *Treballadors, sindicalistes i clandestins. Històries orals del moviment obrer a les Balears (1930-1950)*. Vols I (2012), II (2014) i III (2018), que és tot un recull d'entrevistes realitzades a testimonis orals de l'època a les societats obreres de les Illes Balears. No obstant això, no hem d'oblidar que són entrevistadors novells i per això, hem de crear preguntes senzilles i de les quals pugui sortir informació interessant, creant així una entrevista dinàmica amb poques aturades i aprofitant al màxim cada testimoni.

En tercer lloc, per a començar les entrevistes hem d'explicar als alumnes les normes que hem de seguir per a realitzar una bona entrevista. Aquestes normes són les següents:

- El lloc:

Ha de ser dins l'aula i on el testimoni es pugui sentir còmode, per això és recomanable tenir preparat una cadira, on és pugui seure, i aigua, per si ho necessita. A més, no hi ha d'haver sorolls que puguin alterar el so, ja que tota l'entrevista quedarà enregistrada per gravació de vídeo.

- El material:

És important tenir tot el material de gravació preparat i col·locat prèviament per evitar perdre temps a les sessions. A més, és important comprovar la bateria de la gravadora (càmera, mòbil amb trípode, etc.). Per últim, hem de tenir preparat tot el guió de preguntes que volem fer a la persona que entrevistarem i l'objecte sobre el qual començarem a parlar per situar-lo al temps.

- Consells pels entrevistadors:

1. Una entrevista no és un diàleg. El protagonisme correspon sempre al narrador. S'ha de deixar que l'informador expliqui la seva pròpia història amb les seves pròpies paraules. Tot i això, encara que sovint no sigui fàcil, l'entrevistador ha d'intentar centrar el tema i agilitzar el ritme de l'entrevista, distingint els temes principals dels secundaris.

2. Ja s'ha dit que és important preparar al màxim l'entrevista; tenir una idea clara de les qüestions que es volen plantejar i de l'ordre que, d'entrada, es vol seguir. Però és necessari actuar amb el màxim de flexibilitat, perquè al llarg de l'entrevista poden sorgir constantment informacions inesperades davant les quals l'investigador ha de ser capaç de replantejar l'entrevista.

3. Cal formular una casta de preguntes obertes, que propiciïn una resposta més àmplia que un "sí" o un "no" taxatiu. És convenient començar amb fórmules tipus: "Per què?", "Parleu-me una mica de", "Com recordeu...?", "Com era...?". Fer preguntes massa genèriques, normalment no conduirà a res.

4. Les preguntes complexes generen sovint situacions de confusió. S'ha de formular en cada ocasió una sola pregunta. En tot cas, es pot començar per preguntes més generals i, més tard, passar a les qüestions més concretes que permetin aclariments i detalls.

5. S'han de fer preguntes breus i concretes, evitar les dissertacions prèvies. Un cop formulada la pregunta, cal callar i esperar la resposta. Tot i això, no s'ha d'oblidar que

incorporar algunes informacions bàsiques a la pregunta pot ésser molt útil per assolir uns millors resultats en incentivar la memòria de l'entrevistat.

6. Quan l'informador acabi de respondre una pregunta, cal intentar complementar-la amb una nova qüestió que propiciï precisions sobre el que acaba d'explicar o sobre temes fronterers. En general, és sempre convenient obtenir tota la informació i detalls possibles sobre un tema abans de passar al següent.

7. Els temes més delicats i compromesos no es poden introduir al començament de l'entrevista sinó, en tot cas, una vegada que s'hagi generat un clima de confiança. Es pot començar per temes que sapiguem que no generaran cap molèstia a l'informador; per exemple demanar-li sobre els seus anys escolars, encara que aquests no siguin l'objecte principal que ens interessi. En tot cas, és bo imprimir un ritme a l'entrevista que alterni preguntes que demanen respostes efectives amb d'altres que són més fàcils de respondre. Cal evitar que l'entrevista soni massa mecànica ni fatigar en excés al testimoni.

8. No s'ha d'interrompre la narració, encara que el que estigui explicant l'informador no interessi. En tot cas, es pot intentar aprofitar alguna pausa per, de manera suau, centrar la qüestió. Altrament, es pot anotar a la llibreta les qüestions que sorgeixin sobre la marxa.

9. Cal ésser receptiu davant les aportacions de l'informador. En aquest sentit, adoptar una actitud oberta a aprendre és fonamental per assegurar la seva complicitat; la persona entrevistada guanyarà confiança i sovint estarà orgullosa de poder demostrar els seus coneixements a una audiència.

- Els rols:

Per a cada entrevista els alumnes tindran diferents rols, que aniran canviant fins passar a realitzar tots els papers. Aquests rols són els següents:

- a) 2 alumnes responsables de gravar.
- b) 4 alumnes responsables de duu el guió de preguntes i de realitzar-les. Un d'ells sempre ha de ser l'alumne que és familiar o amic directe amb el testimoni.
- c) 2 alumnes encarregats d'explicar la finalitat d'aquesta entrevista a l'inici de la sessió.
- d) Els altres alumnes escolten i poden demanar preguntes obertes sense sortir del tema en qüestió en acabar les preguntes del guió.

En quart lloc, en arribar el dia de les entrevistes el mestre rebrà i explicarà al testimoni l'objectiu d'aquesta entrevista i per a què es vol utilitzar la informació que ens aportarà. A més, se li explicarà que serà gravat per fins educatius i que aquests vídeos no sortiran de l'escola. Només els alumnes podran treballar amb ells dins les aules. A continuació, els alumnes agafaran el seu rol i començaran a fer el que els hi correspon. Un cop acabat l'entrevista el mestre ficarà tots els vídeos dins una base de dades, per a la futura utilització.

En cinquè lloc, un cop hem acabat amb totes les entrevistes, començarem a fer el projecte final per avaluar als nostres alumnes. Aquest projecte consisteix en fer un treball de recerca sobre l'entrevista que més els hi ha agradat del curs i fer una exposició oral davant la classe. Les normes per a la realització del projecte són les següents:

- Cóm ho farem?
 - a) Per grups de 4/5 persones i mitjançant el treball cooperatiu, elegirem l'entrevista que més ens hagi agradat i demanaran al mestre la gravació del vídeo del testimoni elegit.
 - b) No podran repetir el mateix testimoni dos grups. Si els grups no es posen d'acord es farà per sort.
 - c) Les exposicions orals han de ser de 5 minuts mínim i màxim de 10 minuts, i ha de xerrar cada component del grup per igual.

- Què volem fer?

Volem crear un treball en grups petits a partir de les entrevistes on els alumnes hauran de fer una presentació d'un pòster on aparegui la següent informació:

 - a) Títol i nom dels participants.
 - b) Imatge de l'objecte, fotografia, escrit, etc, sobre el qual s'ha fet l'entrevista.
 - c) Context històric de l'objecte, que hauran de treure a partir de la informació de l'entrevista amb el testimoni i de la informació que poden trobar a altres fonts escrites (Com més s'utilitza la informació de la font oral millor). Farem referència a conceptes socials, polítics, econòmics, etc. També, poden utilitzar altres vídeos d'entrevistes per completar el context històric.
 - d) Utilitat de l'objecte, fotografia, escrit, etc. en el passat i la seva evolució al present.

- e) 4 oracions redactades del testimoni de l'entrevista que els hi hagi cridat molt l'atenció i la transcripció ha de ser exacte. Important escriure el nom de la persona autor/a d'aquestes oracions, per fer un bon ús de les referències.
- Recomanacions:
 - a) Fer grups heterogenis per facilitar la inclusió.
 - b) Fer el pòster manualment per evitar fer despeses innecessàries o via PowerPoint per posar-ho al projector. És millor fer-ho manualment per estimular altres competències i després, sempre és un bon material per poder penjar als passadissos de l'escola i així compartir-ho amb tot el centre.

Totes aquestes pautes seran exposades als alumnes perquè tinguin clars els objectius que volem cercar i que avaluem tant els companys com el mestre.

En sisè lloc, farem les exposicions orals on cada grup haurà d'exposar el seu treball complint amb tots els requisits que se'ls demanava anteriorment. Com avaluem als alumnes?

Per una banda, doncs com és una co-avaluació, donarem una rúbrica a cada grup i després de l'exposició hauran d'avaluar el grup que ha exposat i el seu pòster. Després, els mestre replegarà les avaluacions per veure que opinen els grups sobre les exposicions dels seus companys. Per últim, a baix de la rúbrica hi haurà una breu pregunta on els alumnes han de contestar què els hi ha semblat tot el projecte sobre les fonts orals i així també avaluen el mestre indirectament.

Per altra banda, el mestre també tindrà la mateixa rúbrica que els alumnes per avaluar aquesta exposició i el pòster, i després, tindrà una altra rúbrica on hi haurà els estàndards d'aprenentatge avaluable per fer una avaluació individual del procés d'aprenentatge de cada alumne. D'aquesta manera l'avaluació serà en tres fases: primerament, serà una fase inicial, on avaluem els coneixements previs de l'alumnat a la primera sessió presentant el projecte; després, serà una fase procedimental, on avaluem les conductes de l'alumnat cap a l'aprenentatge i el seu compromís per l'assignatura; i, per últim, la fase final, on veurem els aprenentatges adquirits amb la realització de tot el projecte.

La nota final es traurà de la rúbrica de l'exposició oral que valdrà un 60% i l'altra 40% serà de la nota individual que sortirà de cada alumne.

Rúbrica per avaluar les exposicions orals:

CRITERIS PER A L'AVALUACIÓ DE L'EXPOSICIÓ ORAL

MEMBRES DEL GRUP
▪
▪
▪
▪
▪
TEMA

A. ORGANITZACIÓ DE L'EXPOSICIÓ			
Les idees s'exposen ordenadament	Ben estructurada i ordenada	Acceptable, però amb algunes faltes	Desorganitzada
Hi ha una introducció, un cos del treball i conclusions	Sí	Poc clar	No
Capacitat de síntesi: s'han seleccionat els aspectes més significatius	Molta	Bastant	Poca
Expressa rigor i objectivitat	Molt	Bastant	Poc
Puntuació (2,5 punts)			

B. ADEQUACIÓ AL CONTEXT COMUNICATIU I QUALITAT DEL CONTINGUT			
Demostren domini del tema (rigor, objectivitat i nivell)	Molt adequat	Acceptable, però amb faltes o errades	Poc adequat
Es presenten les idees amb profunditat, detalls i exemples	Informació essencial. Coneixement excel·lent	Informació bàsica del tema, però amb errades	Contingut mínim i amb errades
Grau de formalitat	Molt adequat	Acceptable	Poc adequat
Expressa rigor, claredat i precisió	Ben explicat i entenedor	Poc clar	No s'entén
Puntuació (2,5 punts)			

C. PÒSTER

Títol	Sí	-	No
Nom dels participants	Sí	-	No
Context	Ben estructurat, amb bones aportacions i les idees essencials clares.	Amb informació clara, però poc estructurada i falta profunditzar.	Estructura escassa, informació insuficient i sense profunditzar.
Imatge de l'objecte, escrit, etc.	Sí	-	No
Referències del testimoni oral	Hi ha les 4 referències.	Falten més referències.	No hi ha cap referència.
Nom del testimoni oral	Sí	-	No
Definició de l'objecte, escrit, fotografia, etc.	Definició clara, amb bona descripció de la utilitat i ben relacionat amb el pas del temps.	Definició clara, però poca descripció i falta profunditzar més sobre la utilització.	
Puntuació (2,5 punts)			

D. EFICÀCIA COMUNICATIVA			
Presenta la informació de forma convincent	Molt convincent	Regular	Poc convincent
Discurs fluid, àgil, amb ritme i amb les pauses adequades	Molt	Bastant	Poc
Volum, to i modulació de veu	Adequat	Acceptable	Inadequat
Adequació del suport visual	Sí	Poc	No
Organització i claredat de la presentació visual	Molt adequat	Acceptable	Inadequada
Si es formulen preguntes les respostes són...	Adequades i precises	Acceptables	No responen al què se'ls pregunta
Puntuació (2,5 punts)			

QUALIFICACIÓ FINAL	
---------------------------	--

E. AVALUACIÓ DEL PROJECTE SOBRE LES FONTS ORALS			
Creïs que heu après més que el que ja sabíeu?			
Vos ha agradat treballar amb testimonis orals?			
Penseu que és un projecte atractiu?			

Heu estat motivats durant tot el projecte.			
<u>OBSERVACIONS</u>			

Rúbrica del mestre per avaluar als alumnes individualment:

CRITERIS PER L'AVALUACIÓ INDIVIDUAL			
Estàndards d'aprenentatge avaluable	1,00 punt	0,5 punts	0
Consciència del pas del temps i del canvi.	Compren perfectament el pas del temps i els canvis que sofreix el món.	Té consciència del pas del temps però no entén la seva evolució.	No comprèn absolutament res del pas del temps.
El llenguatge oral.	Molt adequat	Correcta	Poc adequat
Respecte als companys.	Molt correcta	Correcta	Poc correcta
Acceptar el diferents rols del projecte.	Accepta sempre el que li toca i sap actuar complint amb el seu rol.	Accepta el que li toca, però té problemes per aconseguir el rol que li pertoca.	Necessita acceptar el rol que li toca.
L'actitud d'aprenentatge.	Molt adequada	Correcta	Poc adequada
La utilització de les Tics.	Té habilitats per utilitzar les tics i la seva informació.	Utilitza les Tics però no acaba d'explotar tot el seu potencial.	Té un coneixement nul davant les Tics.
Conèixer la història de l'Espanya Contemporània des del 1936 fins l'actualitat i totes les etapes.	Coneix cada etapa de la història i sap classificar-les segons les seves característiques pròpies.	Té consciència de les etapes de la història però no sap del tot les diferències entre elles.	No compren la història i tampoc té coneixement de cap etapa i les característiques.
Treball cooperatiu	Respecte el seu rol dins el grup i treballa juntament amb la resta de companys.	Li costa agafar el rol de grup però s'adapta normalment.	No sap treballar en grup.
Interès per la història i per la investigació del passat.	Té gran interès per escoltar les veus del passat i per investigar els fets que més li criden l'atenció.	Necessita sempre que el mestre estigui damunt per despertar el seu interès i per la investigació.	No té cap interès ni tampoc demostra que vulgui intentar-ho.
Comportament durant les sessions d'escolta dels testimonis orals.	Molt adequat	Adequat	Poc adequat

QUALIFICACIÓ FINAL	
---------------------------	--

TEMPORALITZACIÓ

Segons la Conselleria d'Educació, Cultura i Universitat les escoles d'Educació Primària han d'impartir 4 hores setmanals de Ciències Socials, per aquesta raó destinarem una d'aquestes hores setmanals a la realització del projecte amb les Fonts Orals.

Ordre del conseller d'Educació i Universitat de 23 de maig de 2016 per la qual es modifica l'Ordre de la consellera d'Educació, Cultura i Universitats de dia 21 de juliol de 2014 per la qual es desplega el currículum de l'educació primària a les Illes Balears

Horari setmanal d'educació primària*

Assignatura/curs	1r	2n	3r	4t	5è	6è	Assignatura/curs
Llengua catalana i literatura	8			9			Llengua catalana i literatura
Llengua castellana i literatura	8			9			Llengua castellana i literatura
Llengua estrangera	6			7			Llengua estrangera
Matemàtiques	10			10			Matemàtiques
Ciències naturals	4			4			Ciències naturals
Ciències socials	4			4			Ciències socials
Educació Física	5			5			Educació Física
Religió / Valors socials i cívics	3			3			Religió / Valors socials i cívics
Educació artística	5			5			Educació artística
Temps d'esplai	7,5			7,5			Temps d'esplai
Lliure disposició	14,5			11,5			Lliure disposició
Total	75			75			Total

* La càrrega horària conjunta assignada a les àrees de Ciències naturals, Ciències socials, Llengua castellana i literatura, Matemàtiques i Llengua estrangera: anglès ha de ser com a mínim d'11,25 hores setmanals a cada curs, que representen el 50 % de l'horari lectiu setmanal. Per a aquest còmput s'ha de tenir en compte, amb els percentatges corresponents, la càrrega horària assignada als diferents projectes que inclouen part dels currículums de les àrees abans esmentades.

*Imatge agafada del GOIB / Conselleria d'Educació i Universitat

Cóm serà aquesta l'organització que durem a terme per la realització de la proposta didàctica:

- La primera sessió:
 - a) Presentació del projecte i dels temes que volem tractar.
 - b) Presentació de les normes i explicació del cronograma previst.
 - c) Explicarem els estàndards d'avaluació que tindrem en compte.
 - d) Demanarem als alumnes que per la pròxima setmana duguin les fotografies, els objectes, els escrits, etc., del passat que volem treballar, del familiar o amic que volen entrevistar a l'escola.

- La segona sessió:
 - a) Demanarem als alumnes que ens expliquin que són les coses que han dut a classe per començar a organitzar el calendari per ordre de l'objecte més antic al més nou, i després, crear l'eix cronològic tots plegats.

- La tercera sessió:
 - a) Acabarem de presentar tots els objectes dels alumnes i començarem amb l'eix cronològic.

- La quarta sessió:
 - a) Explicarem l'ordre en que han de venir els familiars a l'escola. El mestre ficarà una llista a l'escola amb les dates previstes per a cada familiar.

- La cinquena sessió:
 - a) Explicarem la dinàmica d'una entrevista, les passes que ha de seguir un entrevistador per obtenir el màxim èxit i les característiques dels diferents rols que hi haurà dins l'aula.
 - b) Farem una petita simulació amb una mestre de l'escola com a testimoni oral. A poder ser agafaríem un dels mestres que més anys tingui.

- A partir de la sisena sessió començaríem amb les entrevistes començant pels testimonis que hagin viscut la Guerra Civil (1936 -1939) i seguint fins la transició democràtica. Segons la participació de les famílies tindríem més testimoni orals o menys, però l'objectiu és motivar a les famílies perquè vinguin els màxims participants possibles.

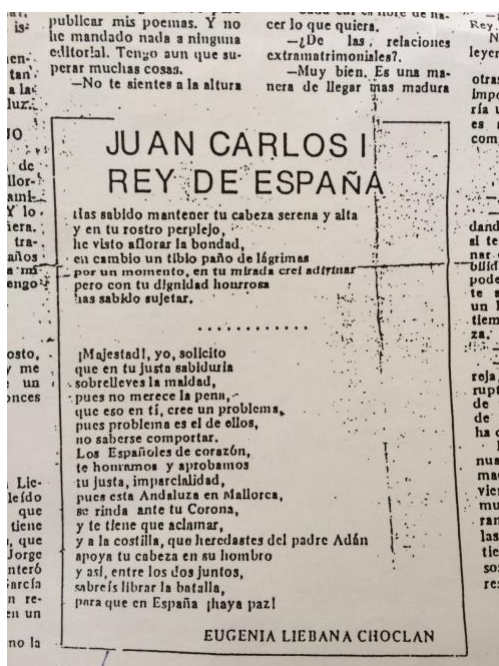
- Utilitzarem quatre sessions més per la realització del pòster i així tindran temps de realitzar una bona recerca de informació per completar al màxim el context i fer les transcripcions de les quatre frases el millor possible.

- Per últim, utilitzarem dues sessions per realitzar les presentacions dels pòsters i fer les corresponents avaluacions.

6. CAS PRÀCTIC

Per comprovar que aquesta nova metodologia d'ensenyança pot ser molt interessant pels infants, hem demanat a l'escola de Es Liceu que Eugenia Liébana, padrina d'un dels alumnes de 5è que va participar amb el certamen literari de poesia amb aquest poema que més tard presentaré, vingués a l'escola a contar-nos la història de la seva vida. Els alumnes varen estar molt interessats en fer preguntes i en aquesta ocasió vam preparar totes les qüestions a través del guió de preguntes proposat anteriorment (Annex 1). Vàrem repartir els rols per la bona pràctica de l'entrevista i va ser tot un èxit. Ens faltaria acabar amb la sessió de pòster, però el més important va ser veure com els alumnes escoltaven les històries vives d'aquesta padrina orgullosa de la seva vida i de poder compartir tot el que sap amb ells.

Va ser una entrevista a partir d'un poema que va escriure ella l'any 1975, i vam fer referència el context històric de la Guerra Civil (1936 -1939), el període del Franquisme i després, la transició democràtica fins l'actualitat.

*Poema escrit per Eugenia Liébana (entrevistada) corresponent a l'any 1975 per a la Revista Baleares.

L'entrevista es va efectuar totalment en castellà, ja que és la llengua que permet a l'entrevistada expressar-se amb major facilitat.

ENTREVISTA

- ¿Cuál es su nombre, qué edad tiene, en qué época nació y dónde vivió?

Mi nombre es Eugenia Liébana Choclan. Mi primer apellido es de origen cántabro y el segundo de origen peruano. Nací el 22 de diciembre del año 1944, así que tengo 74 años. Nací en la época de la postguerra, en la que pasábamos muchísima hambre y había mucha precariedad económica. Mi casa era como bajos y altos, solariega, de pueblo, y estaba en Torre Don Jimeno, provincia de Jaén. En esta época tan difícil las familias se apañaban como podían; mi madre no me mandó al colegio porque yo era la mayor de 10 hermanos y yo tenía que ayudar con las tareas de casa. Recuerdo que cuando íbamos a jugar a la calle nos mezclábamos con los hijos de los ricos, y nos íbamos a jugar a un Puente Romano que le llamábamos la Quebrada.

Como tenía mucha hambre, en la calle de las Palomas había una cochera y asomaban las algarrobas por debajo de la puerta, y nos las comíamos, y ese era nuestro alimento diario, con un poco de pan duro y aceite.

- Si se pasaba tanta hambre, ¿cómo eran las condiciones de trabajo de aquel momento?

Nosotros éramos unos privilegiados porque mi padre estuvo en la División Azul, era de la Falange; era guardia municipal, pero cobraba muy poco. Empezó a arreglar el subsidio de los ancianos para que le diesen una paga, así mi abuela empezó a traer un poco de dinero a casa también. En esa época había muchas peleas por el dinero. Mi padre le daba el dinero que cobraba a mi madre, ya que ella lo sabía administrar bien, aunque el dinero que recibíamos aun así era muy poco. Pasábamos mucha hambre, imagina el que pasaban otras familias que no tuvieran un cargo como el que tenía mi padre.

- Durante la época del franquismo, mucha gente emigró a otros sitios, ¿por qué razón usted emigró aquí, a las Baleares?

Antes de contestarte te contaré que con la edad de 10 años iba a comprar la comida con las cartillas de racionamiento (te daban un cuarto de libra de aceite, unas pastillas de endulzar, parecido al azúcar, achicoria, que era cebada tostada con el que hacías el café).

Vinimos a Palma de Mallorca para comer, para sobrevivir, cuando yo tenía 14 años, el día 24 de octubre del 1959. Aquí vivía un primo nuestro y nos apañó una pensión, la Pensión Soria, con 150 pesetas (que en esa época era mucho dinero), y estuvimos ahí un tiempo porque solo trabajaba mi padre y mi hermano, hasta que buscamos una casa y mi madre habló con la señora de la pensión para ver si me podían colocar en alguna tarea para llevar dinero también, y me pusieron de niñera. Ese año, en el 1959, estaba el boom turístico

- ¿Qué anécdotas bonitas recuerda de su infancia?

Lo que quería a mi padre, a mis primas hermanas. En general, mi núcleo familiar es lo que más echo de menos. Muchas veces cuando escribo (porque yo soy autora), no importa de qué escribo, sino que me voy a cuando yo era pequeña, ya que, en el 1951, tenía 7 años y recuerdo el pueblo, las correatas, el río, la romería, que eran el 8 de septiembre.

- ¿Cuál fue la anécdota más triste que recuerda en el pueblo?

Lo más triste que recuerdo es la muerte de mis dos tíos; uno murió de acorazamiento (ya que trabajaba con el yeso, y el otro, no recuerdo el motivo. Mi familia se constituye por 9 hermanos por parte de mi padre y 9 hermanos por parte de mi madre, ¡una barbaridad! Con tristeza recuerdo el sufrimiento de mi abuela, una mujer desamparada interiormente, no por su familia, sino porque esa mujer lo daba todo a cambio de nada. Esta es la tristeza que me hubiese gustado arreglar.... Los caciques, las peleas...

- ¿Qué eran los caciques?

(Pone un ejemplo de ellos para empezar la explicación). César Gallo, era un señor muy rico del pueblo que fue alcalde y Manuel Pérez, que era inspector del ayuntamiento de los años 50. En esa época se producían muchas peleas, había mucha envidia y mucho mamoneo, que es lo que todavía sigue habiendo, ya que no es que ahora haya corruptos, sino que siempre los ha habido y los habrá siempre. Volviendo a hacer referencia a los caciques, mi padre se peleó con Manuel Pérez, aunque a mi padre no le podían hacer nada, ya que era de un talante y honradez intachable, pero se peleó porque mi padre necesitaba una subida de sueldo (porque empezaban a nacer los niños y no bastaba). El cacique le dijo que no, que no

le daba más dinero, y por esa razón nos vinimos a Palma de Mallorca, ya que aquí teníamos un primo hermano nuestro. Así que nos vinimos a Palma para intentar comer y trabajar.

- ¿Qué pasó en la llegada a Mallorca?

La primera noche nos tuvimos que quedar en la pensión Soria. Una pensión muy cara para nuestras posibilidades, ya que costaba 150 pesetas (30 duros en aquella época era mucho dinero), una habitación para todos lo que éramos. Días más tarde, mi padre y mi hermano encontraron trabajo. Yo con 14 años estuve en una familia de niñera de dos niños y mi madre de jornalera, hasta que, poco a poco, pudimos meternos en una casa. (Todo esto pasó en el año 1959).

- ¿Usted llegó aquí a Mallorca cuando hubo el boom turístico?

Sí, esto era fantástico, luego te cuento.

- ¿Aquí, en Mallorca, se vivió diferente el Franquismo?

Se dice que en todos los lugares cuecen habas, pero tengo que decir que aquí había mucha xenofobia hacia los “forasters” que decían aquí. Cuando les preguntaba algo a la gente mallorquina me contestaban: “Mem, què vols?”, muy despectivamente,” No saps xerrar”, etc. A parte de todas estas situaciones, tengo que decir cosas a favor de la isla, ya que nos abrió las puertas a mí y a mi familia y nos ayudó a superar nuestras necesidades económicas, como era el comer. Mi madre se puso de jornalera, yo de sirvienta, mi hermano en el “cais”, donde había mucho americano y mi padre en el hotel Rich (en el Arenal) de camarero que, tiempo después, entraría en la fábrica de Agama cuando se acabó la temporada de los hoteles para limpiar jarras que, por la honradez de mi padre, le hicieron encargado tiempo después.

- Nos gustaría saber de su padre, una persona, como usted ha dicho, muy honrada, que estuvo en la División Azul y que además era guardia municipal. Por lo tanto, vivió la Guerra Civil de lleno. ¿Tiene alguna anécdota que le contara su padre de la guerra?

A mi padre le pilló en la zona roja, ya que estaba en Madrid (Canillejas). Cuando mi padre firmó con el beneplácito del ayuntamiento para reclutar gente para la División Azul, mi

padre se pensaba que era para ir a buscar oro al Río Misisipi. Él se alistó por las influencias, porque iban gente de la Falange, su hermano era artesano y músico, y su familia de su padre eran todos artesanos, zapateros, también de la Falange. Mi padre tenía otro hermano que trabajaba en el edificio de la Falange como asalariado (eran los porteros) y vivían cómodamente, dentro de la precariedad.

- Después de la guerra, Franco salió como un tiro y llegó a millones de personas. ¿Qué crees que hizo Franco para captar a tanta gente?

Franco, al ser un cacique, lo que hizo fue meter el miedo a la gente, ya que España estaba destruida por la Guerra Civil Española y, además, Europa entera estaba en llamas a consecuencia de los alemanes con Hitler y los italianos con Mussolini. Así que, igual que Hitler se atrincheró en su búnker, Franco hizo lo mismo. Él dirigía a sus ministros, como por ejemplo a Rodríguez Sagunt (yo lo conocí), a Ibarne (a este lo conocía todo el mundo), Carrero Blanco, a Arias Navarro, que fue el primero de la transición hacia lo que es la monarquía.

Lo que pasaba en aquella época es que eran unos interesados, todo el mundo quería ser amigo del municipal, del alcalde, del cura y sobretodo que, cuando acabó la guerra, ninguno era rojo, todo el mundo era azul, todo el mundo era facha, todo el mundo era un santo. Porque si eras rojo te tenías que ir con “el rabo entre las piernas”, como se fue Machado o como se fue Alberti a Alemania, a Francia, a Suiza, escapados porque sino los fusilaban, porque Franco – desayunando con un amigo mío, periodista - me contaba que firmaba cuarenta sentencias de muerte cada mañana. Por lo tanto, el caudillo dictaba la orden y los demás la ejecutaban. Para mí esto fue un desastre, una falta de amor hacia los ciudadanos y una opresión tremenda a aquellas familias que se tenían que callar porque sino los fusilaban o te metían en la cárcel, o sino te mandaban a hacer trabajos forzados, ya sean trabajos en la mina, como, por ejemplo, las minas del vino tinto en Cádiz... Esto era lo que había.

- ¿Qué pasó durante la dictadura aquí en Mallorca?

El marido de la hermana de mi suegra era rojo y por esa razón lo mandaron a picar piedra y a montar lo que es ahora el paseo marítimo, - que quede claro que ese paseo lo hicieron los presos políticos hasta el dique del oeste y el parque de la feixina -. En sus

comienzos, él vivía en frente de lo que llaman El valle de los caídos, que cada 20 de noviembre, los simpatizantes de Franco se van allí a cantar el Cara al Sol (mi padre el primero, ya que mi padre era de la Falange, pero mi otra familia no lo era). Lo que pasaba es que mi padre era muy honrado y se llevaba bien con gente que no era de sus ideas. En realidad, había mucha mezcla de ideas, pero imperaba el miedo.

- ¿En qué momento se deja de fusilar a los rojos?

En los años 50, cuando apareció la ETA, los mecanismos del gobierno funcionaban como un pulpo, tenían muchos tentáculos que lo abarcaban todo. Por eso había tanto miedo e imposición.

- ¿Las noticias del extranjero, como era la Segunda Guerra Mundial, lo que hacían con los judíos, los gitanos, los metrosexuales se hacían eco aquí en España o por el miedo se tapaban y se tenía a la gente en el búnker que había creado Franco?

Es la pescadilla que se muerde la cola, un círculo vicioso mezclado con el miedo. Por ejemplo, a Miguel Hernández (un poeta muy conocido), le ofrecieron un estanco para ganarse la vida a cambio de que se callara, ya que se le consideraba rojo, igual que a Lorca. Era una dictadura muy asquerosa, ya que no podías expresar lo que pensabas.

- ¿Cómo se vivía la dictadura en los colegios?

Para empezar, yo no pude ir al colegio, ya que mi madre me decía que tenía que cuidar de mis hermanos, pero no se lo reprocho por ser consecuencia de las circunstancias del momento. Mis hermanos más pequeños sí que fueron y tengo que decir que ellos iban uniformados, tanto los niños como las niñas, y tenían que ir impolutos a la escuela. Los niños y las niñas estaban separados por colegios, es decir, los niños iban a un colegio distinto que las niñas, ya que los separaba un muro. Rezaban cada día un par de veces y cantaban el Cara al Sol delante de la bandera cada día.

Cuando yo tenía oportunidad de ir al colegio era cuando me escapaba, ya que yo solamente tenía 10 años. Cuando pasé el primer nivel me encontré con maestras que eran muy amables, pero también otros que cuando hacías algo mal te pegaban (sobretudo en la mano).

- Durante la época de Franco se hablaba mucho del contrabandismo. ¿Ustedes ejercían contrabando?

Nosotros no, porque nos vinimos a Mallorca, pero yo conocía a un cura contrabandista que se llamaba Rafael y era el cura de Santa Cruz. Hacía contrabando de tabaco americano.

- ¿Por qué razón su padre dejó la división azul en aquel momento en el que en la falange tenían un nivel de vida mejor, y pasó a limpiar botellas?

Cuando vinimos a Mallorca pasamos mucha hambre. Lo hizo para poder mantenernos, para poder comer. Fue por la necesidad económica.

- Carrero Blanco, ¿recuerda cómo fue su muerte?

¡Hombre! Con el bombazo que le dieron... yo estaba trabajando y oí que se había ido 5 metros para dentro. Fue en el fin de siglo. Mi abuelo era panadero de Córdoba y se fueron a vivir entre Jaén y Córdoba, en la demarcación territorial de Arjona. Entonces a mi abuelo lo fusilaron, - un primo hermano suyo lo mandó fusilar -. Porque mi abuelo era rojo, pero cuando se arruinó por la guerra, como todo el mundo, se decantó por los azules, porque así le daban de comer a los hijos... y su hermano, el tío Juan, era rojo.

Cuando ya entraron los rojos en Arjona, que corría la sangre como el agua, la guardia civil le dijo a mi abuelo: “señor, véngase con nosotros, que cuando vengan los rojos aquí habrá un desastre”. (La pasionaria). Sí, el Carrillo cortaba muchas orejas. Lo que hacían era que se iban a Sierra Morena, al santuario de la Virgen de la Cabeza.

Entonces, el jefe de la Guardia Civil le dijo a mi abuelo: “Clemente, véngase con nosotros y con su familia que esto pinta mal”. Mi abuelo le dijo: “¡Que no hombre, que a mí no me van a hacer nada, yo tengo 9 niños, yo no le he hecho daño a nadie!”.

Pero sí que hizo algo mal, vendió el voto para comer. Él en realidad era socialista, como su hermano, y a su hermano lo mataron los azules. Ya cuando se fueron los civiles, vino su hermano (el rojo) y preguntó a mi abuela por mi abuelo, ella no sabía lo que le iban a

hacer, pero el hermano de mi abuelo le dijo que no se preocupase, que se llevaban a mi abuelo Clemente para hacerle unas preguntas. Clemente ya no volvió.

Mi abuelo paterno era artesano y murió de una pulmonía, y también tuvo 9 hijos. Mi abuela siempre decía: “¿Yo en quién creo? A uno me lo matan los rojos, y al otro los azules”.

- Transición democrática: Dicen que la democracia llegó a España un poco de manera dictatorial, ni votada... simplemente fue impuesta. ¿Usted qué piensa sobre esto?

Que sí, y que lo que hay actualmente es una dictadura. Yo recuerdo el 15 de junio del 1977 cuando hubo las votaciones democráticas, donde ganó Adolfo Suárez. Era toda una fiesta, porque la gente quería vivir, quería ir a la discoteca, la gente quería jamón, pasarlo bien... la gente no quería pasar hambre. Mi generación pasó mucha hambre, mucha necesidad... estábamos amordazados.

En el 1977 yo estaba muy bien situada, con 5 hijos, y teníamos una tienda de iluminación en Es Fortí y nos iba bastante bien. Mi marido era electricista (de los mejores), estuvo en obras grandes y era un buen empresario.

Mi abuela dice que, en tiempo de Franco, éste te quitaba mucho, pero al mismo tiempo te dejaba vivir, ¡porque no te ponías en su contra! - Si no eres bueno, te vas a la cárcel y te pongo el sello de que eres rojo -, esto es lo que había en la dictadura. A mí me dejaba en paz, a mi padre, que era falangista, le dejaba en paz, pero a mi suegro - se te van a poner los pelos de punta -, estuvo en África en un campo de concentración, porque era rojo. Dos veces que vino Franco a la isla, vino la policía secreta a casa de mi suegro y le dijeron: “¡arresto domiciliario!

- ¿Cómo se sintió aquí la llegada del rey Juan Carlos I?

Con mucha ilusión por mi parte. Fue una época de compañerismo y de ilusión, porque la gente estaba harta de la guerra, harta de no tener nada para poder comer.

- ¿Qué conoce usted de los americanos?, ¿vinieron aquí, tenían alguna base...?

Hay una base que estaba operativa y yo creo que sigue operativa. Aquí estaba la bahía de Palma llena de lo de Roswell, los portaaviones y en el Puig Major... yo estuve de sirvienta de un capitán de las tropas norteamericanas y tenía 2 niños, y su mujer era mejicana. Entonces yo no me casé con un americano porque mi padre no me dejó.

- Quería hablar de las primeras elecciones del 15 de junio del 77.

La pegada de carteles era horroroso. Le dieron luz verde al partido comunista y toda la isla se llenó de propaganda. Yo era socialista, más moderación. Había odio por si ganaban unos o los otros, había un sentimiento de venganza. Fueron bien recibidas en España porque no nos quedaba otra. Franco ya estaba en sus últimas.

Cuando murió Franco, cogió el poder Arias Navarro y fue jefe de gobierno hasta la monarquía de Juan Carlos I.

- ¿Qué nos diría del golpe de estado del 23-F?

A mí me dio mucho miedo, porque me hicieron un reportaje en la hoja del lunes el 16 de febrero, porque escribí un poema al rey y salió en la prensa. El periodista fue Rubén Águilas Martino. Este poema lo escribí porque yo venía de trabajar el 4 de febrero, - ya estaba divorciada - y vi por la televisión que el rey estaba en la casa floral de Guernica y, así como estaba el tema con Batasuna, liderada por Goikoetxea, me temí lo peor. Entonces escribí el poema en el momento, de hecho, escribí dos y el periodista eligió el que más le gustaba.

Y el 23 de febrero se produce el golpe de estado y estaban los falangistas por las calles con los pistolones, porque otra vez querían liarla.

- ¿Por qué cree que no consiguieron liarla?, ¿cree usted que tuvo algo que ver en el golpe Juan Carlos Primero?

Esto no se puede decir porque todo el mundo lo supone, pero nadie lo sabe. Yo puedo decir que hay agua en la luna, pero no se puede saber.

- Ahora que hablamos de Felipes, ¿qué opina de Felipe González?

Es muy ambiguo y muy embustero como Alfonso Guerra, y mira que yo soy socialista, porque vendió el voto al igual que mi abuelo. Felipe González vendió a los españoles con el Golfo. Hizo cosas buenas en 1982 porque todo el mundo estaba cansado de Adolfo Suárez, que a mí me parecía fantástico, pero tanto Felipe González como Alfonso Guerra han chupado del bote. El único que no se contaminó fue el duque Suárez que, por cierto, es familia mía, porque su mujer Amparo es sobrina de una prima hermana de mi abuela por parte de mi madre. Es verdad que a Adolfo Suárez lo pusieron a dedo, porque esas elecciones estaba claro que las iba a ganar.

Yo tengo poesía prohibida en la actualidad; aunque creamos que hemos avanzado mucho, a mí me ha venido la policía a casa, no hace mucho tiempo, a decirme que no podía escribir según qué cosas. Tengo un poema sobre el aceite de colza que no me dejan publicar. En aquel entonces hice un poema sobre Adolfo Suárez.

- ¿Qué opina de lo que está pasando en Cataluña?

Es verdad que quieren romper la unión demográfica y del Estado, pero lo que no puede hacer Rajoy es imponerle a un nacionalista lo que él quiera. Sigo defendiendo que tiene que haber un diálogo.

El otro día me estaba peleando con una nacionalista porque estamos todos locos. Le dije: “¿tú qué quieres que haya un 37?”, y se quedó sin palabras. Creo que lo que tendrían que hacer es dejar que el pueblo catalán se exprese en las urnas, pero no con la payasada que hicieron la otra vez. Te voy a decir una cosa, yo escribí un poema en el 1977 que dice:

“Ay país! qué te puedo decir,
que no lloren sus gentes
que gimen lejos de ti,
que no se calle al maldito
que no se calle al malvado
que traen de norte a sur el pueblo ciego
y alborotado,
que no se rinda tu gloria
que no se pierdan tus campos

que no se calle al pueblo
que sigue su curso semi-despojado
que no hagan ver lo blanco negro
porque negro y abandonado ya está el campo
y empobrecido el espíritu de sus sencillas gentes
que un día... (se lía con otro poema y no llega a acabarlo, solo sabe que acaba en que no se rinda el adolescente.)”

- Muchas gracias ha sido un placer.

Gracias a vosotros.

7. CRÍTICA ARGUMENTADA I CONCLUSIONS

Les fonts orals sense cap dubte són el futur de l'Educació en les Ciències Socials. La millor manera d'aprendre la història i de conscienciar a la societat del present, ja que per construir el futur han de comprendre el passat. Segons Laura Benadiba, els joves han d'apropiar-se de la història i no rebre una història elaborada. Créixer amb la història oral, graó a graó. La clau està en l'educació i treballar a l'aula.

Així com molts autors defensen aquesta teoria, fent el cas pràctic a l'aula de “Es Liceu”, vaig comprovar que l'actitud dels alumnes va canviar radicalment respecte la visió que tenien del passat. Tots ells empatitzen amb els testimonis orals i d'aquesta manera, el compromís per l'aprenentatge de la història augmenta significativament.

Si volem crear un món lliure, amb cohesió, on valors com el respecte i la llibertat d'expressió siguin pilars fonamentals de la societat, són els alumnes d'avui els que seran els protagonistes de crear aquest futur. Per aquesta raó, la seva educació ha de servir per augmentar el seu esperit crític davant la realitat i així, fomentar la cohesió de grup i la unió.

Les fonts orals ja no només ens mostren les realitats del passat, sinó que ens mostren la identitat de la nostra cultura, l'evolució de les nostres llengües, l'evolució de l'esclavisme i del silenci cap a la llibertat i la lliure expressió. Totes aquelles societats que per por vivien

callades i no eren protagonistes del seu present, avui a les escoles tenen l'oportunitat de ser escoltades i de servir als nostres alumnes com exemple, per fer veure que el món no entén de passat, present o futur, sinó que podem fer que aquell present callat del passat pugui fer un gran renou en el present d'avui. Per això, les fonts orals obrin les portes als alumnes a formar part d'aquella història passada i fent-los protagonistes indirectament.

El treball de recerca és molt important a les Ciències Socials i la feina que realitzaran els alumnes per la creació del pòster, obliga indirectament a haver de mirar les entrevistes gravades de nou i després, comprovar la informació amb altres fonts escrites. Els alumnes veuen que el treball és molt personal i encara que hi hagi un guió per a la seva realització, hi ha aquell punt de llibertat que permet als alumnes recrear-se en la seva feina, fent de tal manera que la seva motivació per l'aprenentatge augmenti.

El fet de crear una metodologia nova per l'aprenentatge de les Ciències Socials, crida més l'atenció als alumnes i la importància del mestre de presentar aquesta proposta metodològica d'una manera dinàmica i despertant l'interès als alumnes, afavoreix a la seva motivació. Un alumne motivat està demostrat que augmenta el seu rendiment acadèmic, no obstant, hem de recordar que tot mestre el que vol és acabar amb el fracàs escolar.

Treballar amb les fonts orals i crear un projecte on el treball cooperatiu sigui fonamental per aconseguir els objectius, afavoreix a la inclusió escolar. Els grups heterogenis, sense fer diferències entre alumnes i amb bones estratègies metodològiques, ajuda als alumnes a potenciar totes les competències i està demostrat que els resultats acadèmics milloren considerablement.

Fent referència a possibles problemes que podríem trobar, el primer problema que hi trobem es si les famílies no estan d'acord en treballar amb aquesta metodologia i com a conseqüència faltaria participació de testimonis orals. Aquest és un problema que pot tenir solució, ja que com he comentat a la proposta metodològica és important explicar aquest projecte a l'inici de curs a tots els pares a la tutoria inicial. A més, no crec que els padrins o familiars posin molts problemes per venir a l'escola si d'aquesta manera poden fer feliços als seus padrins.

El següent problema que podria sorgir és el de com guardem les gravacions dels testimonis per a que després els alumnes puguin fer ús d'elles. Una de les idees és fer ús del Drive que en moltes escoles d'Educació Primària ja es fa un gran treball amb aquesta web, i

l'altre idea si l'escola no està tan avançada amb la utilització de les Tics, el mateix mestre podria guardar els arxius dins una carpeta del seu ordinador o un USB i fer ús de la sala de informàtica per veure els vídeos de nou.

Un altre problema que podíem trobar és la falta de compromís i els espais buits al calendari per la falta d'un familiar. Aquest dia aprofitaríem per repassar els vídeos anteriors i per anar comentat fets i característiques de cada època. No podem perdre un dia i qualsevol moment és bo per repassar i corregir possibles dubtes.

Crec que tot problema pot tenir una solució si es treballa amb ganes i si es vol arribar a aconseguir els objectius establerts. La il·lusió del mestre i l'actitud són elements fonamentals per a que les sessions vagin sobre rodes i no hem d'oblidar que els alumnes es contagien de totes les actituds que observen.

Per altre banda, amb les fonts orals els alumnes tenen l'oportunitat de relacionar-se amb els seus companys i també amb gent d'altres èpoques mitjançant les entrevistes, això ajuda a millorar la comunicació oral i les competències socials.

Per anar concloent, he gaudit molt fent aquest TFG, a més, llegint a tots i cada un d'aquests professionals en metodologia i en història he après gran coses, que de cara al món professional podré utilitzar i traslladar als alumnes. En definitiva, crec que els mestres han de començar a creure més amb la utilització d'aquestes metodologies innovadores, ja que si a altres països ja funcionen des de fa anys, nosaltres a Espanya podem aprendre d'ells. Som un país amb molta cultura i història, i tenim la sort de que la nostra història està viva a cada barriada, poble i racó, ens falta explotar tota la fortuna de tradicions que tenim i ser conscients del tresor que els nostres avantpassats ens han deixat.

“Bueno es recordar las palabras viejas que han de volver a sonar”

Antonio Machado (1875-1939)

8. REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

ALCARAZ, J. y PEREZ GARCÍA, A. (1997). *El uso de fuentes orales en didáctica de la historia*. Iber. Didáctica de las ciencias sociales, geografía e historia, 13, 107-120.

BORRÁS, José María. *Fuentes orales y enseñanza de la historia*. Revista Historia, Antropología y Fuentes Orales, nº 2, págs. 137-151. Barcelona, 1989.

BENADIBA, Laura y PLOTINSKY, Daniel: *Historia Oral. Construcción del archivo histórico escolar: una herramienta para la enseñanza de las ciencias sociales*, Buenos Aires, Novedades Educativas, 2001, p.17.

BERNAL, M. Dolors; CORBALÁN, Joan, *Eines per a treballs de memòria oral*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, 2008.

COOPER, H. (2002). *Didáctica de la historia en la educación infantil y primaria*. Madrid: Ediciones Morata-Ministerio de Educación.

DEAN, J. (2008). *Ensenyar història a primària*. Manresa: Zenobita Edicions.

FERRANDO PUIG, Emili (2006): *Fuentes orales e investigación histórica: orientaciones metodológicas para crear fuentes orales de calidad en el contexto de un proyecto de investigación histórica*, Barcelona: Ediciones del Serbal.

FRASER, Ronald (1979): *Recuérdalo tú y recuérdalo a otros: historia oral de la guerra civil española*, Barcelona: Crítica. 2 vols.

FRASER, Ronald *La Historia Oral una nueva fuente documentar*, en L'Avenç (Barcelona), 68,1984, pp. 68-69.

GÓMEZ ORTIZ, Pilar. *Historia Oral*. Editorial Teide. Barcelona, 1998

GÓMEZ, C.J. y MIRALLES, P. (2013). *La enseñanza de la historia desde un enfoque social*. Clío. History and History teaching, 39.

GINARD, F. David: *Treballadors, sindicalistes i clandestins; Histories orals de República, guerra i resistència*. Volum III. Edicions Documenta Balear, 2018.

JOHNSON, D. W., JOHNSON, R. T. i HOLUBEC, E. J. (1999): *El aprendizaje cooperativo en el aula*. Buenos Aires: Paidós.

JOHNSON, R.T. i JOHNSON, D.W. (1997): «Una visió global de l'aprenentatge cooperatiu». En Suports. Revista Catalana d'Educació Especial i Atenció a la Diversitat, vol. 1, núm. 1.

MALDONADO, L. (2004). *El valor histórico y pedagógico de las fuentes orales. Una propuesta didáctica para la educación primaria*. El Setiet Museo Escolar de Pusol, 15, 5-15.

MARIEZKURRENA ITURMENDI, David: *La historia oral como método de investigación histórica*, Revista Gerónimo de Uztariz, ISSN 1133-651X, 2008.

MAYOTTE, C. (ed.) (2013). *The Power of the Story. The Voice of Wimes: Teacher's Guide to Oral History*. San Francisco: McSweeney's.

MIRALLES I MONTSERRAT, Joan. *La història oral. Qüestionari i guia didàctica*. Moll. Mallorca, 1984.

NEUENSCHWANDER, J.A. (1976). *Oral History as a Teaching Approach*. Washington D.C.: National Education Association.

NAVARRO DOMÍNGUEZ, J. M. (2008). *La práctica de la investigación histórica como vía para iniciar el trabajo en competencias en Ciencias Sociales. Didáctica de las Ciencias Sociales, Geografía e Historia*, n. 56, 53-62.

PASSERINI, Luisa (ed.), *Storia orale, Vita quotidiana e cultura materiale delle classi subalterne*, Rosenberg y Bellier, Turin 1987, y *Torino opérala e fascismo*, La terza, Roma 1984.

PAGÈS, J. y SANTISTEBAN, A. (2010). *La enseñanza y el aprendizaje del tiempo histórico en la educación primaria*. Cadernos Cedes, 82, 281-309.

PIAGET, J. (1969): *Psicología y pedagogía*. Barcelona: Ariel.

POSTMAN, N. (2000): *Fi de l'educació. Una redifinició del valor de l'escola*. Vic: Eumo

PURKIS, S. (1977). *Oral History in Primary School*. History Worlshop, 3, 112-117.

SEPLVEDA, G. (2000). Historia oral en el aula. *Clío. History and History teaching*, n. 15.

QUINQUER, D., “Estrategias metodológicas para enseñar y aprender ciencias sociales: interacción, cooperación y participación”, *Íber*, 40, 2004, pp.7-22.

RODRÍGUEZ JIMÉNEZ, J. L. y Rubio, Antonio (eds.), *Primer Encuentro entre el Periodismo de Investigación y la Historia*. Homenaje a Kapuscinski, Madrid, Universidad Rey Juan Carlos e Instituto de Humanidades de la URJC, 2008.

ROMERO, J.K. (2011). *Las fuentes orales en la enseñanza primaria*. Etnotextos y creación de conocimiento histórico. *Revista de Novedades Educativas*, 242.

RUIZ-VARGAS, José María (comp.), *Claves de la memoria*, Madrid, Trotta, 1997

SITTON, Thad, MEHAFFY, George y DAVID, Ozroluke (1993): *Historia oral. Una guía para profesores (y otras personas)*, México: Fondo de Cultura Económica.

SCHWARTZTEIN, D. (2001). *Una introducción al uso de la Historia Oral en el aula*. Buenos Aires: FCE.

THOMPSON, Paul: *La voz del pasado, historia oral*; Edicions Alfons el Magnanim, 1998.

VELASCO, L. y VARELA, J.J. (2014). *La historia oral: una vía para el perfeccionamiento del proceso de enseñanza-aprendizaje de las ciencias sociales.*, En: P. Miralles y A. B. Mirete (Eds.). *La formación del profesorado en educación infantil y educación primaria* (346-352). Murcia: Publicaciones de la Universidad de Murcia.

VILANOVA, Mercedes. *Historia, Fuente y Archivo oral*. Facultad de Geografía e Historia, Universidad Complutense de Madrid, 1989.

VILANOVA, Mercè; ÚBEDA, Lluís (eds.), *El repte de les fonts orals*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, 2006.

WOOD, L. i HOLDEN, C. (2007). *Ensenyar història als més petits*. Manresa: Zenobita.

9. ANNEXES

ANNEX 1:

MODEL DE FITXA D'ENTREVISTA

- Nom i llinatges:
- Malnom:
- Nom del pare:
- Nom de la mare:
- Lloc i data de naixement:
- Domicili de residència:
- Estat Civil:
- Fills:
- Estudis realitzats:
- Trajectòria laboral:
- Any i circumstància d'establiment a les Illes Balears:
- Principals esdeveniments biogràfics:
- Nom i llinatges dels entrevistadors:
- Títol del treball:
- Lloc i data de realització de l'entrevista:
- Nombre de sessions i durada:
- Breu descripció de l'entrevista:
- Temes tractats a cada cinta:
- Documentació adjunta:

Història de vida de l'informador

-Quan i on vàreu néixer?

-A quines bandes heu viscut?

-Quins són els vostres primers records d'infant?

- Com va esser la vostra infància?
- Com era la vostra casa?
- Anàreu a escola?
- Com era l'escola a la que anàreu?
- Com era la relació entre el mestre i els al·lots?
- Quines assignatures teníeu?
- Les classes, en quina llengua es feien?
- Recordeu els mestres que vàreu tenir?
- A què es dedicava la vostra família?
- Tinguéreu germans? A què es dedicaven?
- Hi havia diferències entre els al·lots i les al·lotes?
- Quina era la situació de les dones?
- Com era la relació entre els adults i els joves?
- Com vos divertíeu?
- Com es festejava, aleshores?
- Què es feia els dies de festa?
- Les famílies, eren com ara?
- Com era l'alimentació?
- Com anava vestida la gent?
- A quina edat i on començàreu a fer feina?
- Com eren les condicions de treball?
- Com era l'horari de feina?
- Com i quant cobraven els treballadors?
- Hi havia diferències en la feina (salari, horaris, etc) entre els homes i les dones?
- Els infants feien feina? Com eren les seves condicions?
- Em podríeu parlar de si hi havia accidents de feina?
- Hi havia sindicats? Què feien?
- Quins canvis de feina vàreu tenir?
- Vàreu fer el servei militar/servei social? Com ho recordeu?
- A quina edat vos vàreu jubilar?
- Com ha canviat en aquests anys la nostra ciutat/el nostre poble?
- Com ha canviat en aquests anys Mallorca?
- Què destacaríeu de la vostra vida?

Guerra Civil (1936-39)

- Què recordeu de la situació els mesos abans de la Guerra a Mallorca?
- On vos trobàveu i què féreu el juliol de 1936? Què pensàreu llavors?
- Com vos va afectar la guerra a vos i a la vostra família?
- Hi hagué separacions? Algú de la vostra família (germans o pares) va anar al front? Què els va passar?
- Ens han dit que a Mallorca hi havia presons i camps de presoners. Ens podrieu parlar, sobre això? On eren? Per què tancaven a la gent? Com vivien els presos? Els varen jutjar? Estaven molt de temps tancats? Quines feines feien?
- Coneixeu algú que s'hagués d'amagar o que hagués de fugir d'aquí? Em podrieu explicar què els va passar?
- La guerra va afectar aspectes bàsics de la vostra vida? Quins canvis hi hagué amb l'alimentació? I el treball? I l'escola?
- Recordeu els bombardeigs? Com eren, d'on venien? Com s'avisava? Què feia la gent quan sabia que anaven a bombardejar?
- Em podríeu parlar dels refugis que hi havia a Mallorca?
- I des d'aquí, es feien bombardeigs a la zona republicana? D'on sortien els avions, d'on eren aquests avions, què feien?
- On eren els quarters, a Mallorca?
- Ens podríeu parlar de l'enfonsament del "Balears"?
- Teniu algun record o informació sobre el desembarcament republicà de Manacor? Per què es va fer? Varen ocupar molt de territori? Per què es varen retirar, els republicans?
- I sobre altres batalles de la guerra fora de Mallorca?
- Els soldats mallorquins lluitaven a la Península? Coneixeu alguna història d'algú que hi anés?
- Em podríeu parlar dels italians i alemanys que hi havia a Mallorca durant la guerra?
- Què pensava la població mallorquina respecte a la guerra?
- Què va passar amb els que no estaven d'acord amb en Franco?
- Ens han dit que aquí hi havia fàbriques de material de guerra, en sabeu res, d'això?
- Recordeu alguna glosa, anècdota, etc sobre la guerra a Mallorca?
- Com es comunicava Mallorca amb la Península, durant la guerra?
- Recordeu l'ocupació de Menorca, al final de la guerra?
- Com va ésser el final de la Guerra? Es va notar molt, a Mallorca?

El franquisme (1939-1975)

- Com era la vida a Mallorca, immediatament després de la Guerra?
- Es passava fam?
- Quins productes faltaven? Per què?
- Com era el pa?
- Com era el sabó?
- Recordeu si hi havia racionament? Com funcionaven les cartilles?
- Ens podríeu parlar de l'estraperlo?
- Hi havia gent que va fer doblers amb l'estraperlo, en aquells anys?
- Ens han dit que hi havia gent que anava als pobles a cercar menjar. Per què ho feien?
- Com funcionaven l'agricultura i la indústria, en aquells anys?
- Els agafaven les collites, als pagesos?
- Ens han dit que hi havia l' Auxili Social, per als que no tenien què menjar. Ens podríeu parlar, sobre això?
- Què passava amb els nins que els havien mort els pares a la guerra?
- Hi havia presos republicans, aquí?
- Com era l'escola?
- Quina era la situació de les dones a l'època de Franco?
- Com era la relació entre els joves i els adults?
- Com eren els diaris? Hi havia censura de diaris, de llibres, etc?
- Teniu alguna informació sobre com funcionava Falange a Mallorca?
- Feien cantar himnes com El Cara al Sol, saludar amb el braç en alt, etc?
- Com funcionava l'Ajuntament, en aquell temps? Recordeu algun batle, en especial? Per què?
- Recordeu algun governador civil de Balears?
- Com es feien les eleccions, en temps de Franco?
- Com es varen viure aquí les notícies sobre la Segona Guerra Mundial?
- No hi havia búnquers, a les platges de Mallorca?
- M'han dit que en Franco va venir a Mallorca un parell de vegades; recordeu res, sobre això?
- Ens han dit que quan va acabar la guerra mundial, en Franco va quedar en una situació un poc complicada, deien que cauria, ho recordeu, a això?
- Què hi havia, al Puig Major?
- Vàreu fer el servei militar/servei social? Com era, quan durava, on anàreu, recordàu alguna anècdota?

- Què pensava la gent, sobre en Franco? Es contaven anècdotes, acudits, gloses, etc? En recordeu algun?
- Hi havia grups que lluitaven contra en Franco? Què feien? Com estaven organitzats? Què els passava si els agafaven?
- Quina presència tenia l'església? La gent anava a missa? Els capellans tenien molt de poder?
- Com eren els costums, la moral, els espectacles públics, l'esport?
- Hi havia cinema? Quines sales hi havia? Quines pel·lícules projectaven? Les censuraven? Quins horaris tenien?
- Es podia parlar en la nostra llengua? S'usava a l'escola i als mitjans de comunicació? Quina llengua parlava la gent, pel carrer? Els que venien de la Península, l'aprenien?
- Ens han dit que en els anys 50, abans del turisme, encara hi havia mallorquins que emigraven a altres països (França, Veneçuela, Argentina, nord d'Àfrica...). En coneixeu algun cas? Ens ho podríeu contar?
- Com recordeu l'arribada dels primers turistes a Mallorca?
- Quina relació tenien els mallorquins, amb aquests primers turistes?
- Com, on i quan es varen construir els hotels?
- Sabem que en aquells anys va venir a Mallorca molta de gent de la Península a fer feina. Com venien? D'on, exactament? On anaven a fer feina? A quins barris vivien? Per què venien? S'integraven amb facilitat? Com es relacionaven amb els mallorquins?
- I gent dels pobles que va anar cap a Palma o cap a la costa?
- Estaven ben tractats, els obrers dels hotels i de les fàbriques? Hi havia protestes per les condicions de treball?
- Va canviar molta de gent de feina, a causa del boom del turisme?
- Hi va haver gent que va seguir fent feina a la indústria o a l'agricultura?
- Com va canviar la vida en aquells primers anys del turisme? Varen canviar molt els costums, la manera de pensar, la manera de vestir, etc?
- Ens han dit que llavors molta de gent es comprava coses (cotxe, gelera, etc). Ens podríeu parlar sobre això?
- .-Ens han dit que en els anys setanta hi va haver una crisi del turisme, ho recordeu, això?
- Què penseu, sobre el que ha suposat el turisme per a Mallorca?
- Com es varen viure a Mallorca, els darrers anys de la vida de Franco?
- Recordeu la mort de Carrero Blanco?
- Com recordeu la mort de Franco?

-Teniu record de si en aquells darrers anys de vida de Franco hi havia manifestacions contra la dictadura? I els partidaris de la dictadura, com reaccionaven?

Transició democràtica (1975-1983)

-Quina situació hi havia a Mallorca, quan va morir en Franco?

-Com va ser rebut, el rei Joan Carles I?

-Varen sorgir partits i sindicats, després de la mort de Franco?

-Recordeu si varen sorgir grups que demanessin l'autonomia?

-Feien mítings, distribuïen propaganda, feien pintades?

- Es notava la crisi econòmica?

-En aquells anys, hi va haver vagues a hoteleria, construcció, etc?

-Vos va sorprendre, que s'arribés a la democràcia? Quina opinió penseu que tenia la gent al respecte?

-Com recordeu el referèndum per la reforma política de 1976?

-Com recordeu la legalització dels partits polítics?

-Com recordeu les primeres eleccions, del 15 de juny de 1977?

-Com recordeu l'aprovació de la Constitució de 1978?

-Hi havia molta violència política, en aquells anys?

-Recordeu el cop d'Estat del 23-F? Com va ser viscut, a Mallorca?

-Recordeu l'arribada de Felipe González al poder?

-Com es va viure l'obtenció d'autonomia per a les Balears?

-Recordeu com varen sorgir els primers grups ecologistes a Mallorca?

-Quins records teniu sobre l'intent d'urbanitzar Sa Dragonera i les protestes que hi va haver al respecte?

-Recordeu quan es va introduir el català a l'escola? Com va ser rebut?

-Recordeu les primeres eleccions autonòmiques i l'elecció de Gabriel Cañellas com a president del Govern balear?

